

UiO : **Det juridiske fakultet**

En himmel full av droner

Personvernrettslige utfordringer ved bruk av sivile droner

Kandidatnummer: 642

Leveringsfrist: 25.04.2016

Antall ord: 17 383

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Tema og problemstillinger	1
1.2	Aktualitet.....	3
1.3	Metode og tilnærming.....	4
1.4	Rettskilder	5
1.5	Avgrensninger.....	7
1.6	Terminologi: «Sivile droner».....	8
2	PERSONVERNRETTEEN – JURIDISK OG RETTSPOLITISK BAKGRUNN	8
2.1	Innledning	8
2.2	Nyere personverndebatt	8
2.3	Personvern og personopplysningsrett	10
2.3.1	Innledning – grunnleggende terminologi	10
2.3.2	Oversikt over nasjonal og internasjonal lovgivning	12
2.4	Personvernrett og sivile droner	16
2.4.1	Statens ansvar og forpliktelser etter EMK.....	16
2.4.2	Den videre fremstilling.....	18
3	SIVILE DRONER OG «PERSONVERN»	19
3.1	Innledning	19
3.2	Krenkelse av personvern på privat eiendom	19
3.2.1	Eiendomsrettens utstrekning.....	19
3.2.2	Hensynsløs adferd.....	21
3.2.3	Uberettiget opphold og adgang.....	23
3.3	Krenkelse av personvernet utenfor privat eiendom	25
4	SIVILE DRONER OG «PERSONOPPLYSNINGSVERN»	26
4.1	Innledning	26
4.2	Personopplysningsloven.....	26
4.2.1	Anvendelsesområde – rammes droner?	26
4.2.2	Unntak for private formål	30
4.3	Strafferettslig personopplysningsvern.....	31
4.3.1	Krenkelse av retten til privat kommunikasjon.....	31
4.3.2	Innbrudd i datasystem.....	32
5	SÆRSKILTE RETTSSUBJEKTERS BRUK AV SIVILE DRONER	33

5.1	Innledning	33
5.2	Politiets bruk av droner i forebyggende arbeid	34
5.2.1	Rettslig grunnlag for politiets forebyggende arbeid	34
5.2.2	Rettslige skranker for bruk av droner i forebyggende arbeid?	36
5.3	Politiets bruk av droner i etterforskning	39
5.3.1	Skjult overvåkning	39
5.3.2	Teknisk sporing	40
5.3.3	Romavlytting	40
5.4	Overskuddsinformasjon	41
5.5	Avsluttende bemerkninger	43
6	GJELDENE RETT OG RETTSPOLITISKE VURDERINGER.....	43
6.1	Oppsummering av gjeldende rett	43
6.2	Forslag til tiltak	44
6.2.1	Klar og tydelig lovgivning.....	45
6.2.2	Innebygd personvern	45
6.2.3	Krav til markedsføring og salg	46
6.2.4	Godkjennelsesordninger	46
6.2.5	Registreringsordninger	47
7	AVSLUTNING.....	48
	LITTERATURLISTE.....	49

1 INNLEDNING

“We want to see legislation that addresses aerial surveillance as a whole, that doesn’t necessarily look at what technology is available on the market now, but what could be available, what has been available, and addresses that in a way that’s not going to be out-of-date in a couple of years”

– Amie Stepanovich, Electronic Privacy Information Center¹

1.1 Tema og problemstillinger

I 1942 formulerte Isaac Asimov det som senere er referert til som robotikkens tre lover: Første lov: en robot tillates ikke å skade et menneske eller passivt la et menneske komme til skade; Andre lov: en robot må følge ordre gitt av mennesker bortsett fra når slike ordre kommer i konflikt med første lov; Tredje lov: en robot må verne om sin egen eksistens såfremt slikt vern ikke kommer i konflikt med første og andre lov.²

Isaac Asimovs lover er fortsatt i dag relevante. De har bidratt til å gjøre roboter akseptable og begripelige for mennesker. Vi behøver den samme samfunnsmessige aksept for sivile droner.

Markedet for sivile droner har eksplodert de siste årene, og nedslagsfeltet for de ulike bruksområdene virker endeløse. Droner blir brukt i alt fra overvåkning av infrastruktur og naturområder, redningsarbeid, etterretningsarbeid, leveranse av produkter, mat og post, og ikke minst i rekreasjonsøyemed. Fremtidsmulighetene for videre nytteutvikling av droner er stor. Amazon er eksempelvis i gang med å introdusere sivile droner – såkalte oktokoptere – til bruk for levering av varer til kunder.³ Sivile droners vekstpotensial vil videre føre med seg mye positivt for arbeidsmarkedet i form av nye arbeidsplasser. For Europa er det estimert 150 000 nye arbeidsplasser innen 2050 relatert til droneutvikling.⁴

Variasjonene i de ulike typer droner er stor, alt fra variasjoner i størrelse, lydnivå til teknologiene de bærer med seg. Utviklingen går i retning av at dronene blir mindre og tilnærmet lydløse. Dronen «Black Hornet», utviklet av det norske selskapet Prox Dynamics⁵, foreløpig kun

¹ PBS News (2013) siterer Amie Stepanovich, http://www.pbs.org/newshour/bb/science-jan-june13-drones_0418/

² Violeta Bulc, European Commissioner for Transport, (2015)

http://ec.europa.eu/commission/2014-2019/bulc/announcements/future-flying-conference-remotely-piloted-aircraft-systems-riga-6-march-2015_en

³ Macfarland, Matt, Washington Post (2015),

<https://www.washingtonpost.com/news/innovations/wp/2015/11/30/amazon-has-a-new-drone-delivery-video-here-are-8-details-worth-noting/>

⁴ The European Commission, Communication to the European Parliament COM(2014) 207 final, (2014). Estimater utgitt av ASD, the AeroSpace and Defence Industries Association of Europe.

⁵ Prox Dynamics arbeider med å produsere og utvikle teknologi relatert til ISR operasjoner (Intelligence, surveillance, reconnaissance), se mer her: <http://www.proxdynamics.com/aboutus>

for militær bruk, vil snart introduseres til det sivile markedet. Den veier 18 gram, er utstyrt med kameraer, har fullt GPS-system og en aksjonsradius på opptil 1600 meter.

Det er viktig å omfavne dette nye markedet som fører med seg banebrytende teknologi og store muligheter for vekst. Men produksjonen, teknologien og bruken av sivile droner har også ført til en omfattende debatt om personvern.

Små, lydløse droner kombinert med andre teknologier kan utgjøre mektige overvåkningsverktøy. De kan være vanskelige å observere og kontrollere fra bakkenivå. De kan fly over privat eiendom, over større offentlige områder og til og med inn i bygninger - i mange tilfeller uten at en merker det. De er ofte utstyrt med video – og fotoapparater med spesialisert software for prosessering av video materiale, sensorer, mikrofoner eller andre systemer for lydopptak, GPS systemer osv.

Den implementerte teknologien vil kunne utgjøre en stor risiko for å samle inn, spille inn, organisere, lagre, bruke og kombinere informasjon, opplysninger og data som kan identifisere mennesker direkte eller indirekte.⁶ Videre kan dronenes karakteristikk ved at de er små og vanskelige å ha oversikt over oppleves som svært påtrengende og forstyrrende for den enkeltes privatsfære, slik at tilstedeværelsen i seg selv kan oppleves som særlig krenkende for privatlivet.

For at droneindustrien skal fortsette å ha en sunn økonomisk vekst, krever det aksept i samfunnet og befolkningen. Det underliggende spørsmålet, som vil ligge som et bakteppe for hele oppgaven er: hvordan ønsker, vi – som mennesker og samfunn – å leve med droner?⁷

Dersom vi retter oppmerksomheten tilbake til sitatet av Amie Stepanovich, er det behov for et regelverk som tar høyde for den personvernproblematikken som oppstår ved bruk av droner. Det er en rettspolitisk problemstilling om dagens lover og regler er utformet slik at de er i stand til å holde tritt med teknologiens utvikling. Teknologien utvikler seg raskt. Det er et samfunnsmessig behov for et regelverk som er tilpasset dagens teknologiske situasjon, men som samtidig er utbygget med dynamiske mekanismer for å ta høyde for morgendagens teknologi.

⁶ European Data Protection Supervisor on the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on “A new era for aviation - Opening the aviation market to the civil use of remotely piloted aircraft systems in a safe and sustainable manner”, (2014)

⁷ Violeta Bulc, European Commissioner for Transport, (2015)

Tittelen på avhandlingen er «En himmel full av droner – personvernrettslige utfordringer ved bruk av sivile droner». Formålet er å se nærmere på særlige personvernrettslige utfordringer som kan oppstå ved bruk av sivile droner, og hvordan dagens lovgivningsmessige rammeverk kan fange opp disse. Ved å identifisere de deler av lovverket som kan få anvendelse på bruken av droner er det videre et mål å kartlegge i hvilken utstrekning dette er mangelfullt, med den hensikt å skissere mulige tiltak.

1.2 Aktualitet

«Pasient fikk dronesjokk»⁸

«En intetanende tannlegepasient skrek av redsel da hun under behandling så en drone sveve utenfor vinduet.»

«Kjersti blei filma topplaus på terrassen»⁹

«Kjersti B. Wågsæther sat og sola seg topplaus i sin eige hage, då ein humlesurrande dings brått stansa i lufta rett over hovudet hennar.»

«Trodde hun så Google-drone på Majorstuen»¹⁰

«En beboer i 10. etasje i en boligblokk i Bogstadveien i Oslo reagerte kraftig da hun i forrige måned oppdaget et ubemannet flygende fartøy som filmet utenfor vinduet.[...] Ekstremt krenkende å gå rundt intetanende i sin egen leilighet i 10. etasje for så tilfeldigvis oppdage et kamera svevende så nært utenfor vinduet. Vi føler jo at privatlivet blir invadert[...] En mann som kontrollerte dronen ble observert på bakkeplan. Etter å ha gjort seg ferdig ved kvinnens bygning skal han ha manøvrert doningen videre langs andre hus i gaten.»

«Danske dømt for å spionere på naboer med drone»¹¹

«En danske fra Vejle er dømt til å betale en bot fordi han gjentatte ganger sendte en drone opp i luften i et villastrøk for å kunne se inn i naboenes vinduer.»

⁸ Skatvet, Kaja og Woldsdal, Nicolay, Universitas, (2014) - <http://universitas.no/nyheter/59682/pasient-fikk-dronesjokk>

⁹ Løland, Leif Rune, Waage, Eli Fossdal og Otterlei, Simen Sundfjord, (2014), <http://www.nrk.no/hordaland/kjersti-blei-filma-topplaus-i-hagen-1.11787834>

¹⁰ Jørgenrud, Marius, (2013), http://www.digi.no/juss_og_samfunn/2013/11/21/trodde-hun-sa-google-drone-pa-majorstuen

¹¹ Haugen, André Haugen, (2014), - <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/danmark/danske-doeimt-for-aa-spionere-paa-naboer-med-drone/a/23327548/>

“UK burglars using quadcopter drones to identify potential targets with weak security”¹²

«In Pittsburgh, a drone flew over a professional baseball game. In Los Angeles, hockey fans entering a sports arena successfully knocked a harassing drone out of the sky. A Seattle woman observed a drone outside her high-rise window videotaping her as she dressed. In Nashville, a drone interfered with a July 4th fireworks display.»¹³

Slik lyder overskriftene i tilfeldig utvalgte nyhetsartikler, og viser at temaet for oppgaven er svært aktuelt.

1.3 Metode og tilnærming

Et av hovedformålene med avhandlingen er som nevnt å kartlegge særlige personvernrettslige utfordringer som kan oppstå ved bruk av droner, og hvordan disse fanges opp av nåværende lovgivning. En utfordring har vært å i tilstrekkelig grad beskrive de ulike faktum som er gjenstand for rettslig analyse. Utviklingen av sivile droner har funnet sted svært raskt på veldig kort tid, og det vil være tilnærmet umulig å gi en uttømmende oversikt over alle de situasjoner som kan ha implikasjoner for personvernet. En slik tilnærming vil gi et øyeblikksbilde av situasjonen, men vil også raskt bli utdatert. Avhandlingen vil dermed ta for seg typiske situasjoner som har skjedd, eller enkelt kan tenkes å finne sted, ved bruk av sivile droner. Denne tilnærmingen er i tråd med det standpunktet som er inntatt i flere tidligere rettsinformatiske arbeider om at det er «tilstrekkelig at man har grunnlag for å forstå og beskrive (ideal)typiske situasjoner som kan gjøres til gjenstand for en rettslig analyse».¹⁴

Drøftelsen av om de skisserte personvernrettslige utfordringene fanges opp av den nåværende lovgivningen, bygger på tradisjonell rettsdogmatisk metode. Avhandlingens tema angår skjæringspunktet mellom jus og teknologi, og faller således til dels inn i rettsinformatikken.¹⁵

Det andre hovedformålet ved avhandlingen er å klargjøre om den foreliggende personvernrettslige lovgivningen er tilstrekkelig for å håndtere de implikasjoner bruken av droner fører med seg. Dersom det kan anføres at nåværende lovgivning er mangelfull, er det videre et sik-

¹²Russon, Mary-Ann, (2015), <http://www.ibtimes.co.uk/uk-burglars-using-quadcopter-drones-identify-potential-targets-weak-security-1501980>

¹³Wickert, Gary, (2015), <http://www.claimsjournal.com/news/national/2015/07/02/264216.htm>

¹⁴Se Olsen, Thomas, *Personvernøkende identitetsforvaltning* (2015), s 22 med henvisning til Riisnæs, *Digitale sertifikater og sertifikattjenester – roller, oppgaver og ansvar* (2007), s 22, Torvund, *Betalingsformidling i et rettslig perspektiv* (1993), s 47 og Andersen, Mads Bryde, *IT-retten*, 2. udg., København (2005), s 101.

¹⁵Rettsinformatikk er et fagområde om ser på juridiske problemstillinger som oppstår i forbindelse med bruken av informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Se mer på <http://www.jus.uio.no/ifp/om/organisasjon/seri/>

temål å skissere mulige tiltak som kan fremme hensynet til personvernet. Oppgaven har med dette et sterkt innslag av rettspolitiske betraktninger.

1.4 Rettskilder

Temaet for oppgaven er sivile droner og personvern. Personvernrett spenner over et vidt spekter av rettslige områder. I dag eksisterer det ingen spesialtilpassede regler rettet mot sivile droner på personvernrettens område. Sivile droner har lenge operert i grensesnittene i det lovtomme rom. Vi må således falle tilbake på de eksisterende reglene for personvern, ofte av mer generell karakter. I denne avhandlingen vil vi berøre internasjonale menneskerettigheter, eiendomsrett, opphavsrett og strafferett i noe ulikt omfang

Internasjonale menneskerettigheter er en sentral rettskilde. Både personvern og personopplysningsvern er gitt sentral plass i både den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK)¹⁶, FNs verdenserklæring om menneskerettigheter¹⁷ og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP)¹⁸. Disse konvensjonene er gjort til norsk rett med forrang foran vanlig lov, jfr. menneskerettighetsloven § 3.¹⁹

Videre vil EU rett stå sentralt. Personopplysningsloven²⁰ bygger på EUs personverndirektiv²¹. Dette vil således bli tillagt stor vekt ved tolkningen av personopplysningsloven. EUs charter om grunnleggende rettigheter²² inneholder også bestemmelser med særskilt relevans for personvern og personopplysningsvern.

Det raskt utviklende markedet for sivile droner har ført til omfattende diskusjoner i EU. Europakommisjonen har på bakgrunn av slike diskusjoner utviklet en strategi for å imøtekomme den progressive utviklingen av drone markedet i Europa. Personvern og personopplysningsvern er her tillagt stor vekt. Denne strategien er blitt godkjent av luftfartssamfunnet og stadfestet ved Riga deklarasjonen.²³

¹⁶ Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma, 4 november 1950

¹⁷ Verdenserklæringen for menneskerettigheter, 10.desember.1948

¹⁸ Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter med protokoller av 16.desember 1966

¹⁹ Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett

²⁰ Lov om behandling av personopplysninger av 14.april 2000 nr. 31

²¹ Europa-parlamentets og rådets Direktiv 95/46/EF av 24. oktober 1995 om beskyttelse av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om fri utveksling av slike opplysninger

²² Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01) av 18.desember.2000

²³ Riga Declaration on Remotely Piloted Aircraft (drones) "Framing the future of aviation", Riga, 6.mars 2015

Det vises til forarbeidene til de aktuelle lovbestemmelsene som drøftes flere steder i avhandlingen. Forarbeidene supplerer rettskildebildet der lovbestemmelsene ikke er entydige eller klare.

Både nasjonal og internasjonal rettspraksis vil bli tillagt stor vekt. Rettspraksis fra EU domstolen vil være en viktig kilde ved tolkingene av personopplysningsloven. EU retten er autorativ i den forstand at nasjonale domstoler plikter å legge EU domstolens vurderinger til grunn.²⁴

Dommene fra den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) er rettslig bindene for sakens parter, jfr. EMK artikkel 46, og EMD legger selv stor vekt på tidligere avgjørelser. Rettspraksis fra EMD vil dermed bære stor vekt ved tolkingen av konvensjonens bestemmelser.

Det er videre lagt vekt på Datatilsynets²⁵ generelle praksis. Vekten av Datatilsynets praksis vil bl.a. avhenge av hvor lang og konsistent praksis det er tale om, og hvor godt den er kjent. Datatilsynets tolkningspraksis må i mange tilfeller tillegges betydelig vekt, spesielt ettersom brudd på personvernbestemmelser i liten grad har vært gjenstand for domstolsbehandling.

Datatilsynets avgjørelser kan klages inn for Personvernemda.²⁶ Den rettskildemessige vekten av Personvernemdas praksis vil bero på de samme kriteriene som ovenfor skissert vedrørende Datatilsynet

De særlige spørsmål sivile droner reiser er i liten grad eksplisitt behandlet i juridisk teori. Det er på denne bakgrunn i større grad gjort bruk av mer generelle fremstillinger av norsk personvernrett. Det er trukket en del veksler til teori og praksis' standpunkter til bruken av overvåkningskameraer, da dette til en viss grad kan sammenlignes med bruken av sivile droner med implementert overvåkningsteknologi.

Jeg gjør også bruk av andre rettskilder av mer «soft law» karakter- anbefalinger, retningslinjer, uttalelser mv. som formelt sett ikke er rettslig bindende. Selv om disse ikke er juridisk bindende kan de likevel ha stor politisk tyngde og dermed betydelig påvirknings – og gjen-

²⁴ Sak 6/64, Costa mot ENEL

²⁵ Datatilsynet er opprettet med hjemmel i personopplysningsloven. Det er et uavhengig forvaltningsorgan. Ansvarsområdet består av forvaltningsoppgaver, kontrollvirksomhet, råd – og veiledningsvirksomhet og i formasjonsarbeid. Datatilsynet tolker loven gjennom sitt arbeid. Informasjonen er hentet fra NOU 2009:1 kap.7 s. 62-63. For mer informasjon se også www.datatilsynet.no

²⁶ Personvernemda er klageorgan for avgjørelser fattet av datatilsynet, se www.personvernemda.no

nomslagskraft. Det har som nevnt det siste året vært mye oppmerksomhet rundt operasjonen av sivile droner og personvern i EU, og uttalelser, anbefalinger o.l. her vil tillegges vekt der det er relevant. I denne sammenheng nevnes «Artikkel 29-gruppen».²⁷ Arbeidsgruppen har uttalt seg eksplisitt om personvernrettslige aspekter ved bruken av sivile droner i EU.²⁸ Til tross for at arbeidsgruppens uttalelser kun er veiledende, synes datatilsynsmyndighetene å følge opp arbeidsgruppens generelle standpunkter. Det kan derfor være grunn til å legge stor vekt på gruppens uttalelser.

1.5 Avgrensninger

Det finnes mange ulike droner, og mange ulike bruksområder. Det finnes både sivile og militære droner. Sondringen mellom sivile og militære droner kan til tider være uklar. Militære bedrifter er i dag ledende i utviklingen av droneteknologi, men leverer også til det sivile markedet. Flere private bedrifter leverer på sin side droner til det militære markedet. Det avgjørende vil være om dronene utelukkende brukes til militær virksomhet. Denne avhandlingen retter seg mot sivile droner – droner som kan kjøpes og opereres av alle.

Oppgaven vil sentrere seg rundt personvernrettslige aspekter ved operasjon av sivile droner. Det luftfartsrettslige regulatoriske rammeverket for droneflygning faller med dette i utgangspunktet utenom. Luftfartstilsynet har nylig utarbeidet en forskrift for operasjon av droner som er trådte i kraft i januar 2016.²⁹ Forskriften vil bli nevnt der hvor den vil kunne ha innvirkning i personvernrettslig øyemed.

Formålet er som nevnt å kartlegge den praktiske anvendelsen av eksisterende lovverk, og mulige mangler og eventuelle tiltak. Hva gjelder særlig drøftelsen av personopplysningslovens anvendelse, begrenses vurderingen til om den umiddelbare prosesseringen av personopplysninger omfattes av loven. Typisk vil imidlertid være at droneoperatøren tar ut eksempelvis bilder og video, redigerer dette og publiserer opptakene på internett. Det er ikke omtvistet denne etterfølgende behandling og publisering av personopplysninger vil være omfattet av personopplysningsloven.

²⁷ «Artikkel 29 gruppen», oppnevnt med hjemmel i Personverndirektivets art.29, og består av representanter fra datatilsynsmyndighetene i EØS landene, og har ansvar for lik tolkning og anvendelse av direktivet.

²⁸ Se Artikkel 29 gruppen (2015) Opinion 01/2015 on Privacy and Data Protection Issues relating to the Utilization of Drones, 01673/15/EN WP 231.

²⁹ Forskrift om luftfartøy som ikke har fører om bord mv. av 30.november 2015

1.6 Terminologi: «Sivile droner»

Det finnes ingen ensartet juridisk definisjon på droner. I Luftfartstilsynets forskrift er det lagt til grunn et skille mellom luftfartøy som ikke har fører om bord, og modellfly, hvor begge referer seg til fjernstyrte innretninger som beveger seg i luften.³⁰ Avgjørende for om en innretning faller inn under den ene eller den andre kategorien er formålet med bruken. Innretninger til hobbyvirksomhet regnes som modellfly, mens kommersiell bruk regnes som luftfartøy som ikke har fører om bord. I denne avhandlingen legges det ikke opp til et definitorisk skille av drone avhengig av bruk. Med droner menes i denne avhandlingen således ubemannet, fjernstyrt farkost.

Sivile droner omfatter både det som refereres til som autonome droner, dvs. droner som har evne til å styre seg selv, og fjernstyrte droner som blir styrt av en pilot på bakken – også referert til som RPAS (remotely piloted aircraft systems). Avhandlingen vil i hovedsak rette seg mot RPAS ettersom dette er den formen for dronedyking som er mest aktuell, men flere av problemstillingene vil være relevante også for autonome droner.

Det finnes mye ulik terminologi brukt på sivile droner, eks. RPAS, UAS (Unmanned Aerial Systems) og UAV (Unmanned Aerial Vehicles). I noen tilfelle brukes betegnelsen quadcopter.³¹ Avhandlingen vil fortsette å gjøre bruk av betegnelsen «sivile droner», eller bare «droner».

2 Personvernretten – Juridisk og rettspolitisk bakgrunn

2.1 Innledning

Dette kapittelet har som siktemål å angi den juridiske og rettspolitiske ramme som legger grunnlag for de senere rettslige drøftelser. Innledningsvis presenteres kort noen linjer i det som kan sies å utgjøre høyteknologialderens personverndebatt. Denne redegjørelsen bidrar til å sette de personvernutfordringer bruken av droner reiser i et rettspolitisk perspektiv.

Videre redegjøres det for grunnleggende personvern og personopplysningsrett. Her presenteres sentrale begreper og terminologi, samt en oversikt over nasjonal og internasjonal lovgivning på området.

2.2 Nyere personverndebatt

Det som kan kalles «den moderne personverndebatten» startet på 1960 tallet. Den omhandler i stor grad konsekvensene av datamaskinteknologien for personvernet. Fra 1990-tallet var det

³⁰ Forskrift om luftfartøy som ikke har fører om bord mv. § 4 a og b

³¹ Quadcopter er droner utstyrt med fire propeller

internett som ble fokus for debatten. Men det var også på dette tidspunktet begrepet «personvernøkende teknologi» («privacy-enhancing technologies») for alvor gjorde sitt inntog. Med personvernøkende teknologi siktes det til teknologi som er utviklet med henblikk på å fremme og ivareta personvernet.³²

Personverndebatten utover 2000 tallet og frem til i dag har også fokusert på den økende teknologiske utviklingen, og i hvilken grad denne fører med seg økt risiko for personvernet. I St.meld. nr 17 har regjeringen uttrykkelig pekt på den sårbare stillingen personvernet har i møte med den teknologiske utviklingen.³³ Ny teknologi er blitt tilgjengelig for privatpersoner som dermed kan gjøre nytte av denne til å overvåke andre. Trusselen for personvernet kommer dermed ikke bare fra det offentlige, men også fra «mannen i gata». Sivile droner er her et godt eksempel. Det er antatt at det er solgt over 10 000 droner til privatpersoner i Norge.

I NOU 2009:1³⁴ gikk Personvernkommissjonen inn på ny teknologi og mulige implikasjoner for personvernet. Et underliggende formål var å foreta en vurdering av hvordan den enkelte personvern kan ivaretas som en del av samfunnsutviklingen, og hvordan en kan tilrettelegge for personvern fremmende teknologi.

I takt med den teknologiske utviklingen, er det flere områder som har vært gjenstand for vurderinger i nyere personverndebatter. Eksempler er nanoteknologi³⁵, kommunikasjonsteknologi³⁶, sensorteknologi³⁷, biometri³⁸ og DNA-teknologi³⁹. Droneteknologi har de siste årene føyd seg inn i rekken av vurderingstemaer i personverndebatten. I forbindelse med Personverndagen 2013 utga Datatilsynet en rapport hvor det stilte et overordnet spørsmål om personvernet må ofres for de store mulighetene dronene gir, og satte fokus på det internasjonale markedskappløpet om å utvikle dronenes sivile bruk.⁴⁰

³² Olsen, Thomas, (2015), s.30 og 31.

³³ St.meld.nr 17 (2006-2007), s. 12.

³⁴ NOU 2009:1: Individ og integritet – personvern i det digitale samfunnet

³⁵ Nanoteknologi dreier seg om å kontrollere fysisk materie på atom-og molekyl nivå. Den gir opphav til integrasjon av informasjonsteknologi for eks. ved sensorer som kan bygges inn i kroppen.

³⁶ Kommunikasjonsteknologi dreier seg spesielt om tele-og datakommunikasjon, og utviklingen – spesielt innen digital teknologi har gitt muligheter for enda større utveksling av personopplysninger

³⁷ Sensorteknologi innebærer eks. utstyr som kan registrere og formidle måledata (radar, laser)

³⁸ Biometri er måling av biologiske mønstre, alt fra fingeravtrykk til adferdsmønstre

³⁹ DNA profilering brukes for å bl.a. identifisere personer

⁴⁰ Datatilsynet rapport 2013, *Personvern-tilstand og trender*, s 32

Datatilsynet undersøkte i forkant av Personverndagen 2013 hvordan et representativt antall nordmenn stilte seg til bruk av droner i ulike situasjoner.⁴¹ Datatilsynet så her en positiv holdning til bruk av droner i politi og redning. Holdningen ble imidlertid klart negativ for bruk av droner av politiet i forbindelse med overvåkning av folkemengder. Videre ga undersøkelsen indikasjoner på negative holdninger til kommersiell bruk av droner, for eksempel i bransjer som eiendomsmegling og media.

Hensynet til personvern blir i økende grad satt fokus på. Det gjennomgående diskusjonstema er hvordan hensynet til personvern skal veies opp mot de samfunnsmessige positive effektene av ny teknologi. Personvernkommisjonen slo i sin utredning fast at «...personvernet er en menneskerettighet som ikke kan relativiseres. For å sikre personverninteressene mener Personvernkommisjonen at når ny teknologi introduseres i samfunnet, bør som hovedregel teknologiens innvirkning på personvernet utredes ...»⁴²

De ovennevnte hovedlinjer viser at diskusjonene i stor grad utvikler seg i takt med teknologien. En kan på denne bakgrunn kanskje benevne det som «høytteknologialderens personvern-debatt». Ny teknologi for å samle inn og analysere personlige opplysninger utvikles løpende. Flere av disse teknologiene for sporing og overvåkning favner videre enn tidligere, og droner faller med klarhet inn her. De overskrider naturlige barrierer som eiendomsrett, mørke, tid og rom, og de forbedres til stadighet. De muliggjør overvåkning som er mer usynlig og effektiv enn tidligere. Det blir dermed en rettspolitisk vurdering hvordan personvernet skal ivaretas i møte med de positive effektene droneteknologien fører med seg.

2.3 Personvern og personopplysningsrett

2.3.1 Innledning – grunnleggende terminologi

Personvern kan defineres på ulike måter. Sentralt i begrepet er at hvert menneske er ukrenkelig og har krav på respekt fra andre, for egen integritet og for privatlivet. Personvernet er således nært knyttet opp mot enkeltindividets rett til privatliv, selvråderett (autonomi) og selvutfoldelse.⁴³

Det har gjennom de siste tiårene foreligget uenighet, både nasjonalt og internasjonalt, om hva som skal legges i begrepet *personvern*. Personvern er i norsk juridisk litteratur blitt tildelt flere begreper med noe ulike innholdsbeskrivelser. Det er eksempelvis beskrevet som *personlig-*

⁴¹ Datatilsynet (2013), s 34

⁴² NOU 2009:1, s. 76

⁴³ NOU 2009:1, s.11

*hetens rettsvern*⁴⁴ og *rettsbeskyttelse av personlig særpreg*⁴⁵. *Personvern* ble av det rettsinformatiske forskningsmiljøet ved Universitetet i Oslo introdusert som begrep på 1970-tallet.⁴⁶

Begrepet har i lang tid vært sentrert rundt den enkeltes rett til egne personopplysninger. De senere årene har det imidlertid skjedd en utvidelse av personvernbegrepet til også å omfatte et vern om den personlige integritet.⁴⁷ Også domstolene og den juridiske litteratur har de senere årene fulgt denne linjen.⁴⁸

De siste årene har det vært argumentert for å innføre et skille mellom *personvern* og *personopplysningsvern*. Eksempelvis tar Schartum og Bygrave utgangspunkt i at personvern nå anses av allmenheten som «nærmest [...] synonymt med beskyttelse av personlig integritet». De fremholder deretter at «personopplysningsvern er en «underkategori av personvern som omhandler normer for behandling av personopplysninger med sikte på å verne om personlig integritet, herunder autonomi og privatlivets fred».⁴⁹ Skillet er videre fundamentalt for å forstå EU retten, som legger til grunn et skille mellom personvern («privacy») og personopplysningsvern («data protection»).

På bakgrunn av denne argumentasjonen tar Personvernkommisjonen til orde for innføringen av et formelt skille mellom *personvern* og *personopplysningsvern*. Personvernkommisjonen uttalte blant annet at «En slik begrepsdeling er formålstjenlig for å bringe personverndebatten fremover og på høyde med den internasjonale utviklingen.»⁵⁰

Personvernkommisjonen gir følgende definisjon av personvern og personopplysningsvern: «Personvern dreier seg om ivaretagelse av personlig integritet; ivaretagelse av enkeltindividers mulighet for privatliv, selvbestemmelse (autonomi) og selvutfoldelse [...] Personopplysningsvern dreier seg om regler og standarder for behandling av personopplysninger som har ivaretagelse av personvern som hovedmål. Reglernes formål er å sikre enkeltindivider oversikt og kontroll over behandling av opplysninger om dem selv. Med visse unntak skal enkeltpersoner ha mulighet til å bestemme hva andre skal få vite om hans/hennes personlige forhold.»⁵¹

⁴⁴ Selmer, Knut S, *Bør vi få rettsregler om personlighetens rettsvern*, 1955

⁴⁵ Arnholm, Carl Jacob, *Personretten*, 1959, s 83

⁴⁶ Blekeli, Ragnar Dag, *Hva er personvern?*, 1977, I: *Data og personvern*, Blekeli, Ragnar Dag og Selmer, Knut S, 1977 s. 13-26

⁴⁷ NOU 1993:22, s.4

⁴⁸ Se eks. Rt. 1991, s. 616 hvor Høyesterett henviser til alminnelige personvern hensyn.

⁴⁹ Schartum, Dag Wiese og Bygrave, Lee A, *Personvern i informasjonssamfunnet: en innføring i vern av opplysninger*, (2004) s. 13 flg.

⁵⁰ NOU 2009:1, s.32

⁵¹ NOU 2009:1, s. 32

På denne bakgrunn, og av pedagogiske og strukturelle hensyn, finner jeg det hensiktsmessig å følge opp dette skillet. Sondringen vil derfor legges til grunn i denne avhandlingen. Det er imidlertid viktig å understreke at tilfredsstillende personopplysningsvern ofte er en forutsetning for godt personvern og omvendt. Rettighetene henger nært sammen og kan i de fleste tilfeller ikke bedømmes uavhengig av hverandre.

2.3.2 Oversikt over nasjonal og internasjonal lovgivning

Det finnes både bestemmelser som skal ivareta personvernet og bestemmelser som har fokus på behandling av personopplysninger. Og det finnes bestemmelser som favner om begge rettighetene.

Regler som angår personvern og personopplysningsvern på det internasjonale planet har vokst kraftig de siste årene. Det internasjonale regelverket fastsetter minstekrav som statene er forpliktet til å overholde ved utforming av egen personvernlovgivning. Det er imidlertid stor variasjon med hensyn til reglens rettslige status og detaljgrad. Vi finner bestemmelser om personvern og personopplysningsvern som er svært kortfattede og generelle, og vi finner bestemmelser som er detaljerte, omfattende og spesifikke. Videre finner vi rettskilder av mer «soft law» karakter, som anbefalinger, retningslinjer, uttalelser osv. som formelt sett ikke er rettslig bindende. De aller fleste regelverkene om personvern og personopplysningsvern er utformet på en teknologinøytral og generell måte, slik at de kommer til anvendelse i mange ulike teknologiske sammenhenger.

Redegjørelsen nedenfor er ikke en uttømmende beskrivelse av gjeldende nasjonal og internasjonal personvernrett. Fokuset er rettet mot lovgivning som har særlig relevans for oppgavens tema.

2.3.2.1 *Lovgivning som omfatter både personvern og personopplysningsvern*

Som nevnt er personvern og personopplysningsvern som rettigheter nært knyttet til hverandre. Ofte er begge rettighetene derfor omfattet av samme lovbestemmelse.

Den overordnede retten til personvern og personopplysningsvern er kodifisert i Norges Grunnlov⁵² § 102 første setning som lyder:

«Enhver har rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin kommunikasjon».

⁵² Kongeriket Norges Grunnlov av 17 mai 1814

Bestemmelsen omhandler personvern og personopplysningsvern, og er etter sin ordlyd absolutt. I henhold til rettspraksis er det likevel lagt til grunn at inngrep kan gjøres, men at det gjelder en alminnelig proporsjonalitetsvurdering for lovhjemlede og saklig begrunnede inngrep.⁵³ Denne proporsjonalitetsvurderingen er videre utdypet ved at en i saker om § 102 må ha for øye balansen mellom de beskyttede individuelle interessene på den ene siden og de legitime samfunnsbehovene som begrunner tiltaket på den andre.⁵⁴

Bestemmelser som verner om personvern og personopplysningsvern finnes i en rekke traktater og konvensjoner om menneskerettigheter. FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter artikkel 12 første setning lyder som følger:

«Ingen må utsettes for vilkårlig innblanding i privatliv, familie, hjem og korrespondanse, eller for angrep på ære og anseelse.»

FN SP artikkel 17 første setning lyder:

«1. Ingen må utsettes for vilkårlige eller ulovlige inngrep i privat- eller familieliv, hjem eller korrespondanse, eller ulovlige inngrep på ære eller omdømme.»

EMK artikkel 8 første lyder:

«1. Enhver har rett til respekt for sitt privat- og familieliv, sitt hjem og sin korrespondanse.»

Bestemmelsen pålegger medlemsstatene å ha lover som verner privatlivets fred både i forhold til offentlige myndigheter og private aktører.

Menneskerettigheter er også blitt en viktigere del av EU retten. Utgangspunktet for å vurdere menneskerettighetenes posisjon i EU er Unionstraktaten⁵⁵ artikkel 6. Men de ble for alvor introdusert ved vedtakelsen av EUs charter om grunnleggende rettigheter. Charteret inneholder to bestemmelser med særskilt relevans for personvern og personopplysningsvern:

Art 7 Respect for private and family life

“Everyone has the right to respect for his or her private and family life, home and communications.”

Art 8 Protection of personal data

“1. Everyone has the right to the protection of personal data concerning him or her. 2. Such data must be processed fairly for specified purposes and on the basis of the consent of the person concerned or some other legitimate basis laid down by law. Everyone has the right of

⁵³ Rt. 2014 s.1105

⁵⁴ Rt. 2015 s 93

⁵⁵ Traktaten om Den europeiske union, Maastricht, 1992

access to data which has been collected concerning him or her, and the right to have it rectified. 3. Compliance with these rules shall be subject to control by an independent authority.”

Det som er viktig å merke seg her er at Charteret uttrykkelig slår fast og anerkjenner personvern og personopplysningsvern som to selvstendige rettigheter. I Charteret art. 52 er det fastslått at i den grad rettighetene korresponderer med rettigheter i EMK skal disse forstås på samme måte som EMK.

Formelt sett er ikke Charteret innlemmet i EØS-avtalen.⁵⁶ EØS avtalen slår imidlertid fast i art. 6 at avtalens bestemmelser skal tolkes i samsvar med EU domstolens praksis omkring de korresponderende bestemmelser i EU retten. I utgangspunktet gjelder bestemmelsen kun de avgjørelser som er eldre enn EØS avtalen, og gir i utgangspunktet ingen veiledning for avgjørelser truffet etter dette. ODA⁵⁷ artikkel 3 nr 2 fastslår imidlertid at EFTA domstolen skal ta «tilbørlig hensyn til de prinsipper» som er avsagt etter skjæringstidspunktet i EØS avtalen artikkel 6. Videre har Høyesterett lagt til grunn at EU domstolens avgjørelser generelt, også etter skjæringstidspunktet i EØS artikkel 6, skal tillegges betydelig vekt i tolkningen av EØS rettslige bestemmelser.⁵⁸

2.3.2.2 Personvernlovgivning

I tillegg til de reguleringene skissert ovenfor, har vi også noen særbestemmelser i lovgivningen som i særlig grad har som formål å beskytte personvernet.

Straffeloven⁵⁹ § 266 setter straff for den som krenker en annens fred ved plagsom opptreden eller hensynsløs adferd. Den er ansett som en klassisk personvernbestemmelse som rammer inngrep i den personlige integritet. Bestemmelsen kom inn i straffeloven av 1902⁶⁰ som § 390a ved en lovendring i 1955. Bakgrunnen for lovendringen var en sak om det som kan betegnes som telefonterror.⁶¹ En mann ringte til stadighet til et ektepar, opptil 10-12 ganger i strekk. Når telefonen ble svart, presenterte han seg eller la på røret. Han ble satt under tiltale etter den eldre straffelovs § 350, men ble frifunnet. Straffelovens § 350 rammet kun forstyrrelse av den alminnelige fred og orden, mens forstyrrelsen her var skjedd innen husets fire

⁵⁶ Lov om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. (EØS-loven)

⁵⁷ Avtale mellom EFTA-statene om opprettelse av et overvåkningsorgan og en domstol

⁵⁸ Rt 2002 s 391

⁵⁹ Lov om straff (straffeloven) av 20.mai 2005 nr. 28

⁶⁰ Almindelig borgerlig straffelov av 22.mai 1902 nr.10.

⁶¹ Rt. 1952 s. 989

vegger. Dommen og rettstilstanden ble kraftig kritisert, og resultatet ble den eldre straffelovs § 390 a.

Straffelovens såkalte «innbruddparagraf» rammer uberettiget adgang og opphold, og er plassert i straffelovens kapittel 24 om vern av den personlige frihet og fred. Bestemmelsen har dermed en sterk side til personvernet.

Videre anses eiendomsretten som en grunnleggende rett i seg selv. Retten til å nyte sin eiendom i fred er uttrykkelig fastslått i EMK.⁶²

2.3.2.3 Personopplysningsvern – lovgivning

Personopplysningsloven er den generelle loven for behandling av personopplysninger i Norge. Lovens overordnede formål er å beskytte den enkelte mot at personvernet blir krenket gjennom behandling av personopplysninger.⁶³

Personopplysningsloven kommer til anvendelse på behandling av personopplysninger med elektroniske hjelpemidler, samt ved opprettelse av manuelle registre. Loven inneholder også særlige regler om kameraovervåkning. Den senere rettslige analyse av om bruken av droner kan rammes av personopplysningslovens bestemmelser vil begrense seg til problemstillingen om hvorvidt loven kommer til anvendelse. De særlige behandlingsreglene som finnes i loven vil dermed ikke drøftes nærmere. Av hensyn til den senere rettspolitiske vurderingen i oppgaven er det imidlertid nødvendig med en kort redegjørelse av hovedtrekkene i loven.

«Personopplysning» er i personopplysningsloven § 2 nr 1 definert som «opplysninger og vurderinger som kan knyttes til en enkeltperson». Som eksempler på opplysninger og vurderinger som omfattes av § 2 nr 1 nevner forarbeidene opplysninger som foreligger i form av bilde, personens stemme, fingeravtrykk og genetiske kjennetegn.⁶⁴ Opplysninger som samles inn av sivile droner med påmontert ekstrautstyr slik som kamera, sensorer, GPS systemer o.l. vil med dette være å regne som en personopplysning i lovens forstand.

For all behandling av personopplysninger skal det utpekes en ansvarlig for behandlingen. – en behandlingsansvarlig. Behandling av personopplysninger må oppfylle visse grunnkrav som følger av lovens § 11. Et av de mest sentrale krav er kravet til behandlingsgrunnlag - ett av vilkårene i lovens § 8 må være oppfylt. Behandling av sensitive personopplysninger må i tillegg oppfylle ett av kravene i § 9. De alternative grunnlagene for behandling av personopp-

⁶² EMK Protokoll I art.1

⁶³ Se personopplysningslovens § 1

⁶⁴ Ot.prp.nr.92 (1998-1999) side 101

lysninger er samtykke, lovhjemmel eller at behandlingen er nødvendig for å ivareta et av de definerte formål. Alternativene i §§ 8 og 9 er etter ordlyden i utgangspunktet likestilte. Samtykke ivaretar vesentlige personverninteresser som selvbestemmelse og kontroll over egne opplysninger. Praksis har dermed lagt til grunn at samtykke er den reelle hovedregel.⁶⁵

Som nevnt avgrenses oppgaven mot den etterfølgende behandling av personopplysninger. Likevel skal det kort nevnes at foruten personopplysningsloven har loven en rekke spredte lovbestemmelser som verner om personlige opplysninger. Et eksempel er Åndsverkloven⁶⁶ § 45c som er en personvernbestemmelse som forbyr gjengivelse eller offentliggjøring av bilder tatt av en person. Den umiddelbare prosesseringen som skjer ved hjelp av en drone rammes således ikke. Videre inneholder straffeloven en personvernbestemmelse som tradisjonelt er ansett å verne om retten til eget bilde. Straffelovens § 267 rammer den som gjennom offentlig meddelelse, krenker privatlivets fred. Strl § 267 er en personvernbestemmelse med et mye videre anvendelsesområde enn åvl § 45c. Bestemmelsen gir et vern mot krenkelse av privatlivets fred generelt. Det er således ikke bare bilder som rammes.

Straffeloven inneholder videre en personvernbestemmelse § 205 som regulerer krenkelse av retten til privat kommunikasjon. Bestemmelsen verner den muntlige og skriftlige utveksling av tanker, følelser og opplysninger.

2.4 Personvernrett og sivile droner

2.4.1 Statens ansvar og forpliktelser etter EMK

Det anses hensiktsmessig å allerede her drøfte statens ansvar og forpliktelser etter de relevante internasjonale menneskerettigheter, ettersom disse instrumentene omfavner både personvern og personopplysningsvern.

Etttersom EMD har bindende domstolsmyndighet i medlemslandene, tas det utgangspunkt i EMK.

EMK Art 8 er det rettslige grunnlaget og har et bredt nedslagsfelt. Artikkelen regulerer etter ordlyden både retten til personvern og retten til personopplysninger.

Etter ordlyden ligger hovedforpliktelsen på statene. Staten skal beskytte sine borgere mot vilkårlig innblanding i privatlivet fra offentlige myndigheter, og utgjør således en negativ for-

⁶⁵ NOU 2009:1, s. 62

⁶⁶ Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. (åndsverksloven) av 12.mai 1961 nr. 2

pliktelse. Forpliktelsen mot å avstå fra krenkelse av privatlivet er altså i utgangspunktet rettet mot krenkelser foretatt av offentlige myndigheter på statens vegne.

EMD har imidlertid gjennom en dynamisk tolking utvidet rekkevidden av bestemmelsen til i mange tilfeller også å omfatte en positiv forpliktelse.⁶⁷ I dette ligger det blant annet at statene er forpliktet til å ta aktive skritt for å sikre borgerne mot overgrep fra ikke-statlige aktører. Staten er med andre ord forpliktet til å sikre borgerne mot krenkelse av privatlivet både fra staten og av andre. Dette kan gjøres gjennom for eksempel lovgivning, etterforskningsmidler og lignende. Utvidelsen følger blant annet av *Marckx mot Belgia*⁶⁸, hvor det fastslås at det i tillegg til hovedforpliktelsen etter ordlyden, kan foreligge en positiv forpliktelse for statene. Det samme følger av *Airey mot Irland*⁶⁹. Hvordan statene velger å følge opp den positive forpliktelsen de har etter artikkel 8 faller i prinsippet inn under deres skjønnsmargin.⁷⁰

Statene kan benytte både ulike virkemidler, både sivilrettslige og strafferettslige, for å sikre borgerne den beskyttelse de etter bestemmelsen har krav på. Dette følger av EMDs praksis.⁷¹ Det kan imidlertid være situasjoner som begrenser denne skjønnsmarginen, og som betinger en bestemt beskyttelsesform og minstestandard.⁷²

EMD har avsagt flere avgjørelser som kan gi videre veiledning i innholdet av den positive forpliktelsen etter artikkel 8. I en sak som gjaldt inngrep i barns personvern på internett⁷³, hadde en 12 år gammel gutt opplevd at ukjente personer publiserte en kontaktannonse på en "sjekke-side" på internett. I følge den daværende finske lovgivningen var det ikke mulig for gutten eller politiet å få utlevert identiteten til innehaverne av ip-adressene som hadde opprettet siden. Videre gikk eierne av serveren der annonsen var publisert fri på grunn av foreldelse. I vurderingen av om dette innebar en krenkelse av guttens rett til privatliv etter artikkel 8, la EMD vekt på statenes positive forpliktelser slik dette kommer til uttrykk i de tidligere nevnte dommene.

⁶⁷ Hedlund, Mary-Ann, *Barnerett – i et internasjonalt perspektiv*, 2008 side 38

⁶⁸ *Marckx mot Belgia*, 1979

⁶⁹ *Airey mot Irland*, 1979

⁷⁰ Werring, Martine (2010), s 11-12.

⁷¹ *X og Y mot Nederland*, 1985

⁷² *X og Y mot Nederland*, 1985. En 16 år gammel psykisk utviklingshemmet jente ble voldtatt på en pleieinstitusjon. Etter regelverket i Nederland hadde hun ingen mulighet for å få anmeldt overgrepet, dermed sto hun uten mulighet til å få forfulgt overgrepet strafferettslig. EMD uttalte at det i slike saker ikke er tilstrekkelig med et sivilrettslig vern for å sikre hennes rettigheter etter artikkel 8. (avsn.28)

⁷³ *K.U mot Finland*, 2008

Det kan på denne bakgrunn konkluderes med at statene har en positiv forpliktelse til å sikre borgernes personvern og personopplysningsvern, både fra det offentlige og private aktører. Statene velger som hovedregel selv hvordan de velger å beskytte borgerne, men beskyttelsen må være effektiv og reell. Dermed kan alvorlighetsgraden begrense handlefriheten for statene. Problemstillingen er således om Norge har sikret en slik effektiv beskyttelse mot krenkelse av personvernet.

Norge har for det første gjennomført konvensjonens krav til beskyttelse av privatliv ved å grunnlovsfeste vernet i grl. § 102. Bestemmelsen omhandler både personvern og personopplysningsvern. Personvernet har lange tradisjoner i Norge, men har som generell rettighet primært vært vernet gjennom domstolskapt rett.⁷⁴ Etter hvert har det også vokst frem personvernbestemmelser i den ordinære lovgivning, særlig straffeloven.

Det skal i de neste kapitlene foretas en gjennomgang av et utvalg situasjoner som kan oppstå ved bruk av droner, og hvordan dette rammes av de ulike delene av personvern - og personopplysningslovgivningen. Spørsmålet blir om denne lovgivningen vil være tilstrekkelig til å ivareta personvernet ved den økende bruken av sivile droner.

2.4.2 Den videre fremstilling

Det gjøres som nevnt en sontring mellom personvern og personopplysningsvern, og denne sontringen ligger til grunn for den videre fremstillingen. I kapittel 3 skal det redegjøres for hvordan bruken av droner faller inn under eksisterende lovgivning for personvern. Videre skal det i kapittel 4 drøftes hvordan bruken av droner forholder seg til gjeldende lovgivning for personopplysningsvern. Det er ikke sikkert at tradisjonelle begreper og konsepter innen personopplysningsretten på en tilstrekkelig måte fanger opp de potensielle personvernutfordringene som oppstår ved bruk av droner.

Kapittel 3 og kapittel 4 tar i hovedsak utgangspunkt i privates bruk av droner. Bakgrunnen for dette er at privates bruk av droner har økt kraftig, og det kan antas at slike aktører ikke har den fulle oversikten over de rettslige begrensninger som følger av personvernretten. Det ville sprengte rammene for fremstillingen å gå detaljert inn på alle ulike aktørers bruk av droner, men det skal likevel i kapittel 5 kort presenteres særlige utfordringer som kan oppstå når spesielle rettssubjekter tar droner i bruk. I kapittel 6 tar jeg for meg en vurdering av gjeldende lovgivning. Ivaretar nåværende lovgivning de personvernrettslige utfordringene som her kan oppstå på en effektiv og betryggende måte?

⁷⁴ Se eks. Rt.1896 s.530, Rt 1977 s.1035.

3 Sivile droner og «personvern»

3.1 Innledning

Fokuset i dette kapittelet ligger på personvern slik det er definert av Personverkommissjonen: «... ivaretagelse av personlig integritet; ivaretagelse av enkeltindividers mulighet for privatliv, selvbestemmelse (autonomi) og selvutfoldelse.»⁷⁵ Fremstillingen vil være rettet mot selve tilstedeværelsen av dronen som sådan.

Alle mennesker har formell frihet. Så lenge det ikke foreligger noen forbud, kan enhver foreta de handlinger som ønskes.⁷⁶ Begrunnet i den alminnelige handlefriheten kan dermed alle kjøpe sivile droner som tilbys på markedet og gjøre bruk av dem – med de restriksjoner som følger av Luftfartstilsynets forskrift om luftfartøy som ikke har fører om bord mv. Privatpersoners hovedformål med bruken vil ligge på det hobbymessige plan. Bruken kan imidlertid gå over til å oppfattes som krenkende for personvernet til andre privatpersoner, og i verste fall oppfattes som spionasje eller trakassering.

3.2 Krenkelse av personvern på privat eiendom

Sivile droner er små og de er mobile. En svært aktuell situasjon som kan oppstå er at droner flyr over privat eiendom eller avlukkede områder. Den sivile dronen flyr over og gjennom hager, utenfor vinduer og til og med inn i bygninger. Hensikten bak denne type flygning vil i de fleste tilfelle ikke være annen enn å fly dronen for moro. Men i noen tilfelle vil hensikten kunne være en annen. Og selv om hensikten er god vil flygingen kunne oppfattes som spionasje, overvåkning eller trakassering. I hvilken grad vernes den enkeltes privatliv i denne sammenheng? Svaret avhenger av en helhetsvurdering av intensiteten, formålet, hensikten og hvordan den fornærmede oppfatter bruken av den sivile dronen.

3.2.1 Eiendomsrettens utstrekning

Den rettslige problemstillingen som reises her er hvorvidt eiendomsretten kan sette begrensninger for bruken av droner.

Det er i norsk rett lagt til grunn at eiendomsretten også omfatter luftrommet over eiendommen.⁷⁷ Eiendomsretten strekker seg så langt det er mulig å utnytte luftrommet med byggverk eller innretninger fra bakken. I RG 1984 s. 742 rigget en entreprenør opp en 30 m høy tårnkran. Kranens arm som var 40 m, lå i 20 meters høyde og svingte inn over naboens hustak. Entreprenøren hadde ikke sørget for tillatelse fra naboen til dette og naboen følte seg krenket

⁷⁵ Se kapittel 2.3.1

⁷⁶ Hopsnes, Roald, *Legalitetsprinsippet*, Jussens venner, 2005 s.77-152(s. 81)

⁷⁷ Advokatfirmaet Ruud, [www.Jusinfo.no](http://jusinfo.no), (publ.dato ukjent), <http://jusinfo.no/index.php?site=default/721/2146/2154/2157>

ved å ha kranen inn over sin eiendom og krevet ved midlertidig forføyning forbud mot bruk av kranen. Her fikk hun medhold.

Grunneier kan således hindre andre i å utnytte luftrommet, selv om det kun er kortvarig bruk det er tale om. Retten uttalte i ovennevnte sak at grunneieren måtte være vernet mot inntrengninger så høyt som det er «praktisk mulig å trenge seg inn og forvolde utvilsom fare, ulempe eller sjenanse.» Dette skulle tale for at grunneier kan hindre andre i å utnytte luftrommet med droner. Dronene lager ofte lyd, og tilstedeværelsen i seg selv vil enkelt kunne være til sjenanse.

Det er imidlertid blitt uttalt at grunneiere må finne seg i overflygninger av luftfartøy.⁷⁸ Det er uttalt at en grunneier har rett til luftrommet over eiendommen så langt det er mulig å utnytte dette med byggverk eller tilstelninger fra bakken, men heller ikke lenger.

Ved Luftfartstilsynets forskrift om ubemannede luftfartøy, må sivile droner anses å utgjøre luftfartøy, hvorav grunneier dermed må tåle tilfeldige overflygninger. Det er imidlertid lite å hente i juridisk teori eller praksis hva nærmere gjelder eiendomsrettens forhold til luftfartøy. Det er å anta at den juridiske litteratur, når den henviser til luftfartøy, har tenkt på luftfartøy av mer tradisjonelle karakter. Slike luftfartøy har helt andre karakteristika enn dagens sivile droner. De er større, enklere og se, overflygninger finner som oftest sted på en langt høyere høyde over eiendommen enn droner, og de er ikke karakterisert ved å være utstyrt med overvåkingsutstyr. De sivile dronene kan således oppleves som en særlig invaderende.

Det er videre i juridisk teori reist spørsmål om grunneieren behøver å finne seg i stadige overflygninger av diverse nytte – og hobbyfartøy som for eksempel hangglidere o.l.⁷⁹ Droner kan kanskje enklere sammenlignes med slike fartøy, enn med tradisjonelle luftfartøy som kommersielle fly. De blir i tillegg som oftest manøvrert manuelt av en person på bakken, og dette kan nærmest gi en følelse av at en person direkte går inn på eiendommen. Disse momentene taler for at den private eiendomsretten innebærer adgang til å forby overflygning av droner.

Det kan imidlertid anføres at allemannsretten gir enhver adgang til å operere droner over privat eiendom. Men allemannsretten gir i utgangspunktet kun adgang til ferdsel i utmark.⁸⁰ Ved flygning av droner i utmarksområder, vil de ovennevnte argumentene ikke trå til i like stor grad, da dronen ikke vil fly like nært.

⁷⁸ Advokatfirmaet Ruud, www.jusinfo.no

⁷⁹ Advokatfirmaet Ruud, www.jusinfo.no

⁸⁰ Lov om friluftslivet (friluftsløven) av 28.juni 1957 nr.16

Det må på denne bakgrunn antakelig konkluderes med at den private eiendomsretten, med unntak av flygning over utmark, innebærer adgang til å forby overflygning av sivile droner.

3.2.2 Hensynsløs adferd

Det vil også kunne oppstå tilfeller der droneoperatørens bruk av dronen oppfattes som plagsom og/eller skremmende. Og det vil være tilfeller hvor utgangspunkter om eiendomsrettens utstrekning vanskelig kan anvendes. Eksempler kan være droner som svever utenfor vinduer i en boligblokk eller på områder som grenser til privat eiendom. Med referanse til de sivile dronenes karakteristikk behøver ikke bruken nødvendigvis være særlig langvarig eller intens for at den kan oppfattes som en særlig invasjon av personvernet. I ekstreme tilfeller kan bruken oppfattes som spionasje eller forfølgelse. Bruken kan således oppleves som svært ubehagelig og skremmende selv om droneoperatørens hensikter er helt uskyldige.

Straffelovens § 266 om hensynsløs adferd rammer inngrep i den personlige integritet. Den lyder: «Den som ved skremmende eller plagsom opptreden eller annen hensynsløs atferd krenker en annens fred, straffes med bot eller fengsel inntil 2 år.» Bestemmelsen viderefører den eldre straffelovs § 390 a og den rettstilstanden som var utviklet på dennes basis.⁸¹

Et typisk nedslagsfelt for straffelovens § 266 er det som kan regnes som forfølgning, overvåkning, spionasje o.l. Bestemmelsen går imidlertid betydelig lengre. Den er en generell bestemmelse om hensynsløs adferd og fredsforstyrrelser.⁸² Det kan enkelt forestilles at bruken av droner som for eksempel svever utenfor vinduene til folk vil kunne oppleves som en særlig invaderende form for fredsforstyrrelse.

Det er et første vilkår for anvendelse bestemmelsen at det er tale om skremmende eller plagsom opptreden. Alternativene «skremmende» og «plagsom» opptreden er alternative vilkår – men begge må kunne sies å være «hensynsløs». Spørsmålet er dermed om bruken av droner av rundt, om eller over annen persons eiendom kan sies å være skremmende eller plagsom opptreden som må oppfattes som hensynsløs.

«Skremmende» opptreden tar sikte på ulike former for sjokkerende opptreden. Forarbeidene nevner som eksempel at man bringer et falskt ulykkesbudskap⁸³. «Plagsom opptreden» kan for eksempel omfatte sjikanøse telefonoppringninger. Det er dette alternativet som er mest aktuelt for bruk av droner. Det er eksempelvis også uttalt at «plagsom opptreden» kan omfatte

⁸¹ Matningsdal, Magnus (2015)

⁸² Andenæs, Johs., *Spesiell strafferett og formuesforbrytelsene*, samlet utgave ved Andorsen, Kjell v., 3. opplag, 2011, s.64

⁸³ Rt. 1992 s 445

situasjonen hvor man følger etter en person og til stadighet snakker til denne tross dennes uttrykte ønske om å få fred.⁸⁴ Dersom man til stadighet flyr en bråkete drone forbi et vindu eller utenfor en hage må dette kunne tenkes å utgjøre slik plagsom opptreden.

Kravet om at adferden skal være «*hensynsløs*» gjelder også den plagsomme eller skremmende opptreden. Det presiseres i forarbeidene at «*hensynsløs*» er en ganske sterk karakteristikk. Dagliglivets små krenkelser faller således utenfor, og karakteristikken vil ofte forutsette at atferden er klart moralsk forkastelig.⁸⁵ Dette kan tale for at det må foreligge noe ekstraordinært over dronebruken for at den skal kvalifisere til straff etter bestemmelsen.

Bestemmelsen setter ingen begrensning med hensyn til hva slags opptreden det er tale om. Avgjørende er om denne er plagsom eller skremmende, og hensynsløs. Det må på denne bakgrunn kunne forestilles at bruken av droner i visse tilfeller kan utgjøre skremmende eller plagsom opptreden som er hensynsløs. Avgjørelsen må bero på en konkret helhetsvurdering av brukens intensitet, formålet og hensikten til droneoperatøren, og den subjektive oppfattelsen til den fornærmede. Dronens karakteristikk må mest sannsynlig medføre at det ikke kan stilles særlige høye krav til eksempelvis brukens intensitet. Dronene er små og mobile, og enkle verktøy å styre dit en ønsker. De er som oftest utstyrt med overvåkningsutstyr. Dette er også velkjent av de fleste og kan dermed skape en samfunnsmessig frykt for å bli iaktatt. På denne bakgrunn bør det – av samfunnsmessige og rettspolitiske grunner – ikke stilles for høye krav for at bruken kvalifiserer som skremmende eller plagsom opptreden.

Et videre vilkår for å rammes av straffelovens § 266 er at den hensynsløse atferden krenker en annens fred. «Fred» innebærer at vernet begrenses til sinnets integritet – dets krav på ro.⁸⁶ De mulige konsekvensene av droneflygning rundt en persons private eiendom vil nettopp kunne sies å utgjøre en forstyrrelse av sinnets integritet – og dermed en fredskrenkelse.

Skyldkravet er forsett, jf. straffeloven § 22. Droneoperatøren må ha vært bevisst, eller holdt det for overveiende sannsynlig, at flygingen utgjør en skremmende eller plagsom opptreden som er hensynsløs, og som krenker en annens fred. Videre følger det av bestemmelsens ordlyd «krenker en annens fred» at bestemmelsen kun kan anvendes når gjerningspersonens forsett omfatter at fornærmede oppfatter krenkelsen.

Rekreasjonell bruk av privatpersoner vil på denne bakgrunn som regel falle utenfor. For eksempel vil en privatpersons flygning med drone for moro, som ved en tilfeldighet flyr over en

⁸⁴ Andenæs (2011), s. 64-65

⁸⁵ Ot.prp. nr. 41 (1954) kap. IV s 23.

⁸⁶ Ot.prp. nr. 41 (1954) kap. IV 2s. 23

hage, utenfor et vindu, eller rundt en eiendom slik at dette kan oppfattes som skremmende av fornærmede, ikke omfattes. Bruk av droner hvor droneoperatørens hensikt er å skremme eller plage fornærmede må imidlertid klart falle inn under bestemmelsen.

Men forsettsbegrepet inkluderer også tilfelle der gjerningspersonen holder det for overveiende sannsynlig at en følge vil inntre.⁸⁷ Overveiende sannsynlighet foreligger når gjerningspersonen holder det for mer sannsynlig at en følge vil inntre enn det motsatte. Det vil kunne oppstå grensetilfelle hvor det kan diskuteres om gjerningspersonen har utvist forsett eller uaktsomhet ved bruk av droner. Dersom en person flyr en drone gjentatte ganger over en eiendom, eller forbi vinduer i et hus, må det kanskje kunne legges til grunn at personen burde forstå at dette kan oppleves som skremmende eller plagsomt. Særlig gjelder dette med det fokus mediene har vist droner.

Den nye straffeloven anerkjenner også det som er referert til i litteraturen som *dolus eventualis*.⁸⁸ *Dolus eventualis* innebærer at gjerningsmannen holder en følge som mulig (dog ikke sannsynlig) på handlingstidspunktet, men hvor vedkommende likevel bestemmer seg for å foreta handlingen uansett om følgen skulle inntre eller ikke. Dersom en droneoperatør gjentatte ganger opererer en drone rundt et tettbebyggt strøk eller i områder nært opp til private hager, må det kanskje kunne legges til grunn at operatøren anser det som mulig at flygningen vil kunne oppfattes som plagsom eller skremmende. Dersom han fortsetter bruken, vil han måtte sies å ha godtatt denne konsekvensen.

Med bakgrunn i ovennevnte momenter, spesielt dronenes karakteristikk og mediefokuset rundt droner og personvern, må det legges til grunn at dronebruk på den beskrevne måten vil kunne rammes av strl. § 266. Ettersom loven krever forsett, vil det nok være de mer ekstreme tilfellene som rammes, der droneoperatøren bevisst oppfører seg på en måte som er plagsom eller skremmende. Men siden straffeloven anerkjenner både sannsynlighetsforsett og *dolus eventualis*, må det antas at bestemmelsen kan ramme dronebruk nokså generelt.

3.2.3 Uberettiget opphold og adgang

I tilknytning til sivile droner som flyr inn over og i nærheten av privat eiendom, kan det også oppstilles spørsmål om dette kan være å anse som innbrudd i straffelovens forstand.

Det fremgår av straffelovens § 268 første ledd om uberettiget opphold og adgang at «den som uberettiget skaffer seg adgang til en annens hus eller et annet sted som ikke er fritt tilgjengelig

⁸⁷Ot.prp.nr.90 (2003-2004) pkt. 16.2.2. I den nye straffeloven § 22 b omfattes sannsynlighetsforsett

⁸⁸Regelen om *dolus eventualis* er nå kodifisert i den nye straffeloven § 22 c.

lig, eller som uberettiget forblir på et slikt sted, straffes med bot eller fengsel inntil 2 år.». Det fremgår av forarbeidene til den nye straffeloven at straffebudet i hovedsak viderefører § 147 vedrørende innbrudd i den eldre straffeloven av 1902, men at den medfører visse utvidelser av straffansvaret.⁸⁹

Problemstillingen blir om flygning av droner over privat eiendom kan kvalifisere straff etter strl. § 268.

"Hus eller et annet sted" omfatter ethvert område som er underlagt noens eiendomsrett. Stedet må videre ikke være "fritt tilgjengelig". Hus og rom i hus er ut fra sin art ikke fritt tilgjengelige. Ut over dette må det bero på en konkret tolking hvorvidt det aktuelle stedet kan sies å falle inn under bestemmelsen. Områder som er atskilt fra omverden ved hjelp av en mur, et gjerde, en hekk eller lignende er som utgangspunkt heller ikke fritt tilgjengelige, forutsatt at stengslet er lovlig. En hage eller gårdstun vil således som regel ikke være fritt tilgjengelig.⁹⁰

Å "skaffe seg adgang" innebærer å ta seg inn på stedet. Det kreves ikke at det er benyttet makt eller at det har karakter av et tradisjonelt innbrudd. Bestemmelsen favner således nokså vidt.⁹¹ Metoden den uvedkommende bruker på å «skaffe seg adgang» er ikke eksemplifisert ytterligere i hverken lovbestemmelsen eller forarbeidene. Det avgjørende må dermed være at den uvedkommende på en eller annen måte har entret en annens eiendom uten berettigelse eller tillatelse. Ved å operere en drone, kan operatøren styre dronen dit han ønsker. Han kan således styre og kontrollere dronen inn over hus, hager, gårdstun og i ekstreme tilfeller – inn i bygninger på privat eiendom. Når dronen er påmontert teknologi som kan brukes til overvåking, og den manuelt manøvreres inn over privat eiendom på denne måten, er det nærliggende å slutte at denne benyttelsen klassifiserer til å «skaffe seg adgang» til et område som ikke er fritt tilgjengelig.

Skyldkravet er forsett, jf. straffeloven § 22. Det innebærer at droneoperatøren må ha vært bevisst, eller holdt det for overveiende sannsynlig, at han ved å fly den sivile dronen over en annen persons eiendom dermed uberettiget skaffer seg adgang til et ikke fritt tilgjengelig område. Straffeloven § 268 rammer selve handlingen ved å uberettiget ta seg inn på et ikke fritt tilgjengelig område. Det er således ikke noe krav om at den uvedkommende har til hensikt å stjele eller gjøre andre ting.

⁸⁹ Matningsdal, Magnus (2015)

⁹⁰ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) kap 16.5 s. 425

⁹¹ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) kap 16.5 s. 425

Det må på denne bakgrunn kunne konkluderes med at den ovenfor skisserte bruken av droner kan rammes av strl. §268.

3.3 Krenkelse av personvernet utenfor privat eiendom

Sivile droner opereres ofte av privatpersoner på offentlige steder slik som strender, parker, i byer og andre offentlig tilgjengelige steder. På alle disse stedene oppholder det seg andre mennesker, og spørsmålet som oppstår er om retten til personvern strekker seg utover privat eiendom. Det bemerkes her at Luftfartstilsynets forskrift opererer med begrensninger for bruken av sivile droner. Det fremgår at all operasjon av sivile droner skal foregå på en måte som ikke utsetter blant annet eiendom eller personer for skade, eller som for øvrig er til sjenanse for allmenheten.⁹²

Viktigst er kanskje at EMK Art.8 ikke setter lokasjon – om en oppholder seg på privat eller offentlig grunn – som et kriterium for bestemmelsens anvendelighet. Bestemmelsen nevner «privatliv» som et eget alternativ for bestemmelsens nedslagsfelt. Grunnloven § 102 er utformet på samme måte. Problemstillingen blir således hva som ligger i «privatliv».

I EMDs dom i Von Hannover v Germany⁹³ ble Artikkel 8 ansett for å sikre også aspekter ved en persons identitet, slik som en persons navn, bilde og fysisk og moralsk integritet. Retten uttalte at bestemmelsen primært er ment å sikre utviklingen av hvert enkelt individs personlighet både alene og i interaksjon med andre mennesker – uten innblanding utenfra. Det ble således ansett å eksistere en privatsfære omkring en persons interaksjon med andre, selv der slik interaksjon finner sted på offentlige steder. Retten uttalte videre at i noen omstendigheter, selv der en person er offentlig kjent, kan en ha krav på en rimelig forventning om beskyttelse og respekt for privatlivet.

En konsekvens av ovennevnte synspunkt er at personer som oppholder seg i offentlige rom fremdeles har rett til personvern. For eksempel vil denne retten omfatte en forventning om ikke å bli tatt bilde av, filmet eller avlyttet. Bruk av sivile droner over offentlige tilgjengelige steder kan således rammes av EMK Art. 8

Straffelovens § 266, som ble drøftet ovenfor, og som rammer hensynsløs atferd er heller ikke begrenset til atferd utført på privat eiendom. Den geografiske lokaliteten er således irrelevant.

⁹² Luftfartstilsynets forskrift om luftfartøy som ikke har fører om bord mv. § 5

⁹³ Von Hannover v Germany (2004)

Dersom en person opplever å bli forfulgt av en drone på gaten, vil straffelovens § 268 således komme til anvendelse, forutsatt at vilkårene i bestemmelsen er oppfylt. Det samme gjelder tilfeller der en opplever stadig overflygning av droner i parker eller på strender. Spesielt på eksempelvis strender, vil tilstedeværelsen av en sivil drone kunne oppfattes som særdeles graverende og krenkende. En er ofte mer avkledd enn normalt og det er ofte mange barn tilstede. Det er også nærliggende å måtte legge til grunn at droneoperatøren må oppfatte det som mer sannsynlig at dronebruken oppfattes som skremmende og plagsom i disse tilfellene, slik at forsettskravet enklere vil anses oppfylt. Det kan videre ikke settes høye krav til brukens omfang og intensitet før den rammes av straffelovens § 266 i slike tilfelle.

4 Sivile droner og «personopplysningsvern»

4.1 Innledning

Personopplysningsvern dreier seg om regler for behandling av personopplysninger som har ivaretagelse av personvern som hovedmål. Reglernes formål er å sikre enkeltindivider oversikt og kontroll over behandling av opplysninger om dem selv.

Mens behandlingen av personvern ovenfor i hovedsak retter seg mot selve bruken og tilstedeværelsen av sivile droner, retter denne delen seg mot selve den umiddelbare innsamlingen, prosesseringen og lagringen av opplysninger dronen fanger opp. Sivile droner er ofte påmontert ekstrautstyr som kamera. De kan også være påmontert sporings – og avlyttingsutstyr, biometrisk teknologi, GPS systemer osv.

Det er ikke omtvistet at den etterfølgende bruken av personopplysninger samlet inn ved hjelp av droner omfattes av personopplysningsloven. Det er heller ikke omtvistet at selv innsamlingen av informasjon, uten etterfølgende behandling faller inn under personopplysningslovgivningen. Droner åpner for helt nye muligheter. De kan eksempelvis ta opp og prosessere personopplysninger som blir direkte sendt til internett. Opplysningene kan videre lagres umiddelbart og automatisk. Spørsmålet blir dermed om denne bruken av droner omfattes av personopplysningsvernet i nåværende lovgivning.

4.2 Personopplysningsloven

4.2.1 Anvendelsesområde – rammes droner?

Personopplysningsloven kommer i henhold til lovens § 2 første ledd til anvendelse ved: «a) behandling av personopplysninger som helt eller delvis skjer med elektroniske hjelpemidler, b) annen behandling av personopplysninger når disse inngår eller skal inngå i et personregister og c) alle former for kameraovervåkning, slik dette er definert i § 36 første ledd.»

Problemstillingen blir således hvorvidt personopplysningsloven kommer til anvendelse ved behandling av personopplysninger av sivile droner. De aktuelle alternativene i personopplysningsloven § 2 er a) eller c).

Alternativet oppstilt i § 2 litra c) innordner under personopplysningsloven alle former for kameraovervåkning. Spørsmålet blir således om droner som har påmontert kamera er å regne som kameraovervåkning i personopplysningslovens forstand.

Personopplysningsloven § 36 første setning definerer kameraovervåkning som «[...]vedvarende eller regelmessig gjentatt personovervåking ved hjelp av fjernbetjent eller automatisk virkende overvåkningskamera eller annet lignende utstyr som er fastmontert.»

For å kvalifisere som kameraovervåkning er det et vilkår at kameraet er fastmontert. Med dette siktes det i hovedsak til video – eller fotokameraer som er fast montert på bestemte geografiske steder, og som er av vedvarende karakter.⁹⁴ Eksempler vil her være kameraer montert utenfor bygninger, parkeringsplasser eller i butikklokaler. Håndholdte kameraer faller tradisjonelt utenfor definisjonen.⁹⁵

Det er imidlertid anført at kameraer som er fast montert på mobilt utstyr (bil, båt mv) er omfattet av definisjonen.⁹⁶ Spørsmålet som oppstår er om sivile droner kan sies å utgjøre slikt mobilt utstyr som faller inn under definisjonen. Det er på dette området lite veiledning å hente i praksis og teori. Anførselen av at fastmonterte kameraer på mobilt utstyr er omfattet, må nok trolig sies å referere til større mobilt. Eksempler er som nevnt båt og bil. I samme retning taler at spesialreglene for kameraovervåkning i personopplysningsloven §§ 38-40 er utformet med henblikk på permanente og/eller stedbundne overvåkninger. Det vil eksempelvis være vanskelig å overholde varslingsregelen i § 40 ved bruk av kamera som er montert på sivile droner. Sivile droners særlige karakter av å være fjernstyrte luftfartøy tilsier ytterligere at bruken av sivile droner faller i samme kategori som håndholdte kameraer, og dermed ikke faller inn under personopplysningsloven § 2 litra c. Droner er karakterisert ved at de manuelt manøvreres av en person på bakken, og kan på denne måten i stor grad sammenlignes med håndholdte kameraer.

⁹⁴ Schartum, Dag Wiese (2012), merknad til personopplysningsloven § 36 i rettsdata

⁹⁵ Problemstillingen er ikke eksplisitt omtalt i Ot.prp. nr. 92 (1998-1999), men på side 130 er det vist til at definisjonen er en videreføring av personregisterloven § 37 a. I forarbeidene til sistnevnte bestemmelse fremgikk at bruk av mobile/håndholdte kameraer ikke skulle anses som kameraovervåking, jf. Ot.prp. nr. 56 (1992-1993) side 11

⁹⁶ Schartum, Dag Wiese (2012)

Det må på denne bakgrunn legges til grunn at droner med kamera ikke omfattes av personopplysningsloven § 2 litra c. Dette betyr kun at lovens særlige regler for kameraovervåkning ikke kommer til anvendelse. Dersom droner omfattes av loven i henhold til § 2 litra a, vil likevel resten av lovens bestemmelser gjelde.

Det neste aktuelle alternativet er § 2 litra a som slår fast at all behandling av personopplysninger som «[...]helt eller delvis skjer med elektroniske hjelpemidler.» faller inn under personopplysningsområdets saklige virkeområde. Det avgjørende for personopplysningslovens anvendelse på bruk av droner blir dermed hvorvidt dronens behandling av personopplysninger skjer helt eller delvis ved hjelp av elektroniske hjelpemidler. Det rettslige spørsmålet blir således hva som utgjør «elektroniske hjelpemidler».

Det ser ut til at det i praksis har vært noe strid mellom Datatilsynet og Personvernemnda ved spørsmålet om hva som utgjør elektroniske hjelpemidler. Datatilsynet har eksempelvis i flere nyhetsartikler uttalt at privatpersoner som benytter droner må forholde seg til personopplysningsloven.⁹⁷ Det ser dermed ut som at Datatilsynet anser at behandling av personopplysninger ved hjelp av droner med kamera faller inn under personopplysningslovens generelle del. Denne oppfatningen kan underbygges av at utgangspunktet i personopplysningsloven er teknologinøytralt.

Spørsmålet om hva som skal anses som et «elektronisk hjelpemiddel» har også vært drøftet av Personvernemnda. I en klagesak behandlet av Nemda i 2005⁹⁸ fremhever nemda at kravet om at det skal benyttes et elektronisk hjelpemiddel medfører at behandlingen må skje automatisk, uten intervensjon av mennesker. Saken gjaldt telefonsamtaler som var tatt opp på lydopptak av en advokat. Nemda kom til at lydbåndopptaket ikke representerte en slik automatisk behandling, slik at det dermed falt utenfor anvendelsesområdet til personopplysningsloven.

Resultatet i ovennevnte sak kan underbygges av ordlyden i EUs personverndirektiv⁹⁹ Art.3 som angir direktivets saklige virkeområde til å gjelde personopplysninger behandlet ved «*automatic means*».¹⁰⁰ Spørsmålet blir om bruk av droner med kamera eller annet tilleggsutstyr utgjør en slik automatisk behandling uten intervensjon av mennesker.

⁹⁷Se eks: Datatilsynet (2014) <https://www.datatilsynet.no/Teknologi/Dronar--kva-er-lov/> og Ida Korneliussen, (2015), <http://forskning.no/samfunn-teknologi/2015/04/sma-droner-bor-fa-fly-friere>

⁹⁸ Personvernemnda Klagesak 2005/1

⁹⁹ EUs personverndirektiv art. 3

¹⁰⁰ Se også finsk, svensk og tysk lovgivning som implementerer direktivets kriterium ”by automatic means”,

I ovennevnte klagesak la nemda til grunn at fjernsynsovervåkning alltid vil skje med utstyr som er elektronisk i den tekniske betydning, og at behandlingen av opplysninger av fjernsyn skjer automatisk. På dette grunnlag slår nemda fast at fjernsynsovervåkning da alltid vil rammes, men slår samtidig fast at opptak med håndholdt videokamera vil falle utenfor.

Ettersom saken skriver seg fra 2005 samt parallellen til håndholdte kameraer, kan det se ut til at når nemda taler om kameraovervåkning, er det tale om kameraovervåkning i mer tradisjonell forstand – fastmontert og vedvarende.

I 2014 avsa EU domstolen en dom hvor spørsmålet om personverndirektivets anvendelsesområde stod sentralt.¹⁰¹ Hovedspørsmålet var anvendelsesområdet i forhold til lovens unntak for behandling av personopplysninger til privat bruk, men retten gikk også inn på hva som ligger i «automatisk behandling».

Saken gjaldt klagers installering og oppsetting av kamera utenfor sitt private hjem. Bakgrunnen var at familiehjemmet gjentatte ganger hadde vært utsatt for sjikane. Kameraet som ble plassert var fast montert i en fast posisjon. Domstolen la uten videre til grunn at overvåkning i form av videoopptak av andre som lagres av vedkommende enhet konstituerer automatisk prosessering av personopplysninger.

Spørsmålet blir således om dette kan overføres til sivile droner. Kameraet som ble brukt i ovennevnte EU sak var av tradisjonell fjernsynsovervåkning. Kameraet var fast montert og var av vedvarende art. Tilfellet hadde således gått inn under definisjonen av kameraovervåkning i personopplysningsloven. Sivile droner er derimot ikke av tradisjonell overvåkingskarakter. Kameraet er gjerne fast montert på dronen – men dronen vil være i stadig bevegelse. Droner som er påmontert tilleggsutstyr som kameraer, systemer for lydopptak, sporingssystemer osv. tar videre gjerne opp informasjonen automatisk fra luften. Men situasjonen er særdeles preget av droneoperatørens kontroll. Droneoperatøren har i de aller fleste tilfeller full kontroll med hvor dronen flyr – og dermed hva slags informasjon som behandles. Personopplysningene må senere manuelt behandles av droneoperatøren.

Reelle hensyn kan imidlertid tilsi at sivile droner skal kunne rammes av personopplysningsloven. Personopplysningsvern er viktige rettigheter som til stadighet utfordres. Personopplysningsloven statuerer videre at innsamling av personopplysninger skal skje på en hensynsfull måte slik at de opplysningene gjelder er klar over innsamlingen. Rimelighetshensyn kan således tilsi en dynamisk og vid tolkning av loven for bedre tilpasning til teknologiens utvikling. Både Artikkel 29 gruppen og EU kommisjonen har videre, i uttalelser i forbindelse med for-

¹⁰¹ František Ryneš v Úřad pro ochranu osobních údajů, 2014

slag til regulering av sivile droner, uttalt at sivile droner omfattes av EUs personverndirektiv. Dette må tillegges vekt i vurderingen. Det vil således kunne antas at praksis i EU vil være å legge til grunn at sivile droner omfattes.¹⁰²

På denne bakgrunn må det – under tvil – konkluderes med at bruken av sivile droner med påmonterte kameraer eller annen teknologi som behandler personopplysninger i utgangspunktet faller inn under personopplysningsloven. Lovens hovedregler om behandling av personopplysninger kommer dermed til anvendelse.

4.2.2 Unntak for private formål

Personopplysningslovens § 2 annet ledd oppstiller et viktig unntak fra lovens saklige virkeområde. Loven gjelder ikke behandling av personopplysninger som den enkelte foretar for rent personlige eller andre private formål. I forhold til privatpersoners bruk av sivile droner og medfølgende prosessering av personopplysninger blir spørsmålet således om dette unntaket kommer til anvendelse.

Behandlingen av personopplysninger er unntatt personopplysningsloven når behandlingen er begrenset kun til å bli behandlet av en fysisk person, for rent personlige eller andre private formål. Selskaper og andre juridiske personer vil således falle utenfor dette unntaket.

Unntaket refererer seg til aktiviteter som regnes som rent personlige eller huslige. I Bodil Lindqvist saken¹⁰³ klargjorde EU domstolen at unntaket kun fanger opp aktiviteter utført som et ledd i privatpersoners privat – eller familieliv. Domstolen uttalte videre at en prosessering av personopplysninger som består i eksempelvis publisering på internett slik at informasjonen lett blir tilgjengelig for et udefinert antall mennesker, dermed ikke faller inn under unntaket. Konsekvensen av denne betraktningen må være at behandlingen av personopplysninger ved hjelp av sivile droner ikke faller inn under unntaket i tilfelle hvor formålet med bruken av dronen er å dele eller publisere det materialet og informasjonen dronen har fanget opp slik at informasjonen blir allment tilgjengelig.

Article 29 gruppen har videre foreslått et sett med kriterier for å bedømme hvorvidt personopplysninger er behandlet til privat eller personlige forhold, eller ikke. Når disse kriteriene anvendes på bruken av droner, kan det ofte konkluderes med at unntaket for private eller personlige forhold ikke vil være anvendelig.

¹⁰² Artikkel 29 gruppen (2015)

¹⁰³ Bodil Lindqvist v Åklagarkammaren i Jönköping, 2003

Kriteriene er ikke alltid hver for seg avgjørende, men en kombinasjon av dem vil være med å bidra til å vurdere om forholdet faller innenfor unntaket eller ikke. Blant kriteriene nevnes: 1) om personopplysningene er gjort allment tilgjengelige, i motsetning til å begrense seg til en begrenset personkrets av venner, familie, bekjente eller medlemmer av husstanden; 2) om personopplysningene omhandler individer som ikke har et personlig eller huslig forhold til behandleren; 3) om graden av hyppighet i forhold til personopplysningsbehandlingen kan tilsi at det dreier seg om kommersiell aktivitet i motsetning til privat; 4) om det kan påvises et større antall personer som arbeider kollektivt og organisert ved å samle inn slike opplysninger; 5) om det kan ha en potensiell uheldig effekt på personer, som eksempelvis en invadering av privatlivet.¹⁰⁴

Ved å ta i betraktning disse kriteriene ved vurdering av bruken av droner på hobbybasis av privatpersoner – og den resulterende behandlingene av personopplysninger – må det kunne konstateres at bruken ofte vil kunne møte flere av kriteriene og således falle utenfor unntaket. For eksempel, vil personopplysninger kunne bli publisert for allmenheten i motsetning til privat omgangskrets. I tillegg, dersom sivile droner brukes for private formål på offentlige steder, vil det være sannsynlig at mange individer uten noe form for personlig forhold med droneoperatøren vil bli fanget opp av dronens kamera.

Konklusjonen blir således at privatpersoners bruk av sivile droner i flere tilfeller vil kunne omfattes av personopplysningsloven. Det må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle hvorvidt bruken regnes som rent privat eller ikke, og om det deretter faller inn under lovens unntak.

Dette betyr at de alminnelige behandlingsreglene og prinsippene som fremgår av loven også vil gjelde for private droneoperatører. Særlig aktuelt vil være kravet til samtykke fra den personopplysningene gjelder, jf. Lovens § 8.

4.3 Strafferettslig personopplysningsvern

4.3.1 Krenkelse av retten til privat kommunikasjon

Straffeloven inneholder en personvernbestemmelsen i § 205 som regulerer krenkelse av retten til privat kommunikasjon. Bestemmelsen verner den muntlige og skriftlige utveksling av tanker, følelser og opplysninger, og viderefører i all hovedsak den eldre straffelovens § 145. Av aktualitetshensyn vil det her kun gås inn på bestemmelsens bokstav a) som gjelder avlytting og opptak av samtaler.

¹⁰⁴Artikkel 29 gruppen, Statement of the Working Party on current discussions regarding the data protection reform package, annex 2: proposals for Amendments regarding exemption for personal or household activities, 2013, s.4.

§ 205 lyder som følger:

«Med bot eller fengsel inntil 2 år straffes den som uberettiget a) og ved bruk av teknisk hjelpemiddel hemmelig avlytter eller gjør hemmelig opptak av telefonsamtaler eller annen kommunikasjon mellom andre, eller av forhandlinger i lukket møte som han selv ikke deltar i, eller som han uberettiget har skaffet seg tilgang til».

Bokstav a setter straff for den som uberettiget og ved bruk av teknisk hjelpemiddel hemmelig avlytter eller gjør hemmelig opptak av telefonsamtale eller annen kommunikasjon mellom andre. Bestemmelsen er avgrenset til avlytting mv. som skjer ved hjelp av tekniske hjelpemidler. Spørsmålet blir således om bruk av sivile droner utstyrt med teknologi som gjør det mulig å avlytte samtaler rammes av bestemmelsen. Det første som må avgjøres er hvorvidt slike sivile droner utgjør «tekniske hjelpemidler»

Når loven taler om tekniske innretning vil det typisk dreie seg om mikrofoner, sendere, videokamera eller opptaksutstyr. Det er ingen begrensninger mht. hvordan de tekniske innretningene er plassert. Droner med slikt tilleggsutstyr vil dermed utgjøre tekniske innretninger.

Bestemmelsen retter seg i første rekke mot lydopptak, men vil også kunne omfatte bildeopptak i den grad bildeopptaket i kombinasjon med lydopptaket kan anses som «kommunikasjon».¹⁰⁵ Dersom eksempelvis en nabo opererer en drone med video – eller systemer for avlytning, over naboens eiendom for å overhøre private samtaler, vil dette kunne rammes av bestemmelsen.

Skyldkravet ved overtredelse av bestemmelsen er forsett, jf. Strl. § 22. Det må således være droneoperatørens hensikt å operere dronen med slike tekniske innretninger med det formål å avlytte.

4.3.2 Innbrudd i datasystem

Det er de senere årene blitt utviklet droner med implementert teknologi som kan ta ut innhold fra annen teknologi, eksempelvis fra smarttelefoner, datamaskiner eller til og med fra andre droner.¹⁰⁶ Når denne teknologien kombineres med en drone, vil det representere endeløse muligheter til å stjele andres elektroniske informasjon, slik som passord til ulike sosiale medier, e-mail og SMS som sendes og mottas, og annen informasjon som lagres på slike enheter.

¹⁰⁵ Rt. 1991 s. 616, og Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 405

¹⁰⁶Leitner, Tommy og Capitanini, Lisa, (2015)

<http://www.nbcchicago.com/investigations/drone-public-wi-fi-302649331.html>

Problemstillingen blir om lovverket i dag har bestemmelser som tar høyde for den teknologiutviklingen.

Straffeloven inneholder en bestemmelse som rammer innbrudd i datasystemer eller lignende. § 204 lyder som følger:

«Med bot eller fengsel inntil 2 år straffes den som ved å bryte en beskyttelse eller ved annen uberettiget fremgangsmåte skaffer seg tilgang til datasystem eller del av det.»

Bestemmelsen viderefører i realiteten den eldre straffelovs § 145 annet ledd for så vidt gjelder data som er lagret. Praksis omkring denne bestemmelsen vil fortsatt være relevant.¹⁰⁷

Den straffbare handlingen er den uautoriserte inntrengningen i systemet. Informasjonen som hentes ut vernes kun indirekte. Informasjon som hentes ut må således søkes vernet etter andre bestemmelser slik som åvl. § 45 c eller straffelovens § 266.

I rettspraksis er det lagt til grunn at bestemmelsen rammer «skimming» av norske minibanker og uberettigede uttak.¹⁰⁸ Det må fremstå som rimelig klart at dersom en drone påmontert teknologi for spion-software tar ut informasjon fra datasystemer, vil dette være en uautorisert inntrengning, så lenge ikke samtykke foreligger.

5 Særskilte rettssubjekters bruk av sivile droner

5.1 Innledning

I denne delen av avhandlingen skal jeg gå kort inn på andre rettssubjekters bruk av sivile droner. Spesielt offentlige myndigheters og store selskapers bruk av sivile droner kan reise spesielle problemstillinger. Visjonene om slike rettssubjekters bruk av sivile droner kan skape assosiasjoner til totalitære samfunn og slagord som «Storebror ser deg».¹⁰⁹ Datamaskinteknologis inntog på 1960-tallet skapte for eksempel frykt og mistillit til den overvåking og kontroll samfunnet beveget seg i retning mot.

Personvern og personopplysningsvern er rettigheter som i utgangspunktet ikke kan relativiseres. I lys av varsleren Edward Snowden¹¹⁰, som avslørte omfattende ulovlig dataovervåking utført av myndighetene i USA, har betydningen av vernet av privatlivet kommet opp i større

¹⁰⁷ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 404

¹⁰⁸ Rg. 2007 s.824

¹⁰⁹ «Storebror ser deg» er kjent som beskrivelsen på det totalitære overvåkningssamfunnet

¹¹⁰ Edward Snowden er en amerikansk IT-tekniker som arbeidet for NSA. Han lekket opplysninger om det amerikanske etterretningsprogrammet PRISM i 2013.

grad. Også debatten om datalagringsdirektivet har satt søkelyset på borgernes ukrenkelige rett til privatliv og til sine personopplysningsvern.

Offentlige myndigheters bruk av droner til forskjellige formål kan enkelt lede folk til assosiasjoner om overvåkningssakfunnet. Problematikken kan reises i forhold til alle offentlige sektorer, private firmaer og kommersielle aktører. Men av avgrensningsmessige hensyn skal kun politiets bruk av droner drøftes nærmere. Teknologirådet la i 2013 frem en rapport¹¹¹ om at politiet bør ta i bruk droner i sitt arbeid. Bruk av droner vil i stor grad kunne føre med seg en enorm utvikling og transformasjon av politiets arbeid. De kan brukes som observasjonsplattformer i skarpe oppdrag for å få oversikt. De kan brukes til redningsaksjoner. De kan brukes til spaning. De kan brukes for å ha oversikt over store menneskemasser som er samlet. Drone-ene vil kunne øke politiets beredskapsevne, gi bedre responstid og situasjonsforståelse.

Politiets bruk av droner kan imidlertid skape en rekke problemstillinger i forhold til personvernet. Undersøkelser viser at folk er mer skeptiske og negative til politiets bruk av droner til offentlig overvåkning og etterforskning.¹¹² Det er naturlig å tenke seg at den skepsisen skriver seg fra en skrekktvisjon om det totalitære overvåkingssamfunn. Hovedformålet i kapittelet er å se nærmere på hvilket regelverk politiet må forholde seg til i dag dersom de skal ta bruk av droner. Det skal først innledningsvis gjennomgås noen viktige grunnleggende prinsipper som kan sette skranker for politiets – og myndighetenes bruk av droner. Videre skal det redegjøres mer spesifikt om politiets bruk av droner i henholdsvis forebyggende arbeid og etterforskning. Til slutt skal jeg kort gå inn på problematikken som kan oppstå i forbindelse med overskuddsinformasjon. Denne problematikken kan oppstå ikke bare i forhold til politiets arbeid, men også i forhold til andre sektorer og aktørers bruk av droner.

5.2 Politiets bruk av droner i forebyggende arbeid

5.2.1 Rettslig grunnlag for politiets forebyggende arbeid

De forebyggende metodene det tales om her er de metoder politiet tar i bruk før det er satt i gang etterforskning – med andre ord før straffeprosessloven kommer til anvendelse. Politiet bruker flere metoder i dette øyemed, men jeg har her valgt å kun gå inn på overvåkning og spaning, da dette er metoder som i særlig grad kan benytte seg av droner.

Med overvåkning menes politiets generelle observasjoner rettet mot allmenheten, uten at det foreligger mistanke om kriminell handling eller forberedelse til slik.¹¹³ Observasjoner kan

¹¹¹ Åke Refsdal Moe, Teknologirådet (2013) <https://teknologiradet.no/sikkerhet-og-personvern/droner/politiet-bor-vurdere-droner/>

¹¹² Datatilsynet (2013), s 34

¹¹³ NOU 2004:6 s. 57

skje både ved at politiet er synlige eller at de forholder seg skjult. Overvåkingen kan skje både på offentlig grunn og privat grunn. Eksempler på at politiet driver forebyggende overvåking er deres tilstedeværelse under større demonstrasjoner, når de gjør seg til kjenne i sentrumsområder i byer på kvelds – og nattestid, eller at de generelt oppholder seg på bestemte områder hvor det oppholder seg mye mennesker. Det er enkelt å tenke seg at bruken av droner med videokamera, sensorer, GPS systemer, lydteknologi osv. kan være et effektivt hjelpemiddel i denne overvåkingen.

Politiets overvåking går over til spaning når observasjonene styres av mistanke om forberedelse til straffbar handling.¹¹⁴ Overvåkingen blir mer målrettet, personrettet og stedsrettet.. Det finnes ulike måter å spane på, men forenklet er spaningen enten visuell eller basert på avlytting. Også her er det enkelt å forestille seg at bruken av droner vil være et effektivt hjelpemiddel.

Politiets plikt til å forebygge kriminalitetsbekjempelse er nedfelt politilovens § 1 hvor det fremgår at politiets primære oppgave er å «...forebygge kriminalitet og andre krenkelser av den offentlige orden og sikkerhet” og å ”avdekke og stanse kriminell virksomhet og forfølge straffbare forhold».

Det rettslige utgangspunktet for politiets overvåking og spaning er den alminnelige handlefriheten. Det norske rettssystem bygger på den grunntanken at alle mennesker har formell frihet. Så lenge det ikke foreligger forbud, kan enhver fritt foreta de handlinger de ønsker.¹¹⁵ En konsekvens av den alminnelige handlefriheten er at enhver fritt kan observere andre og overhøre samtaler i offentlige rom. I handlefriheten til politiet, spesifiseres dette gjerne ytterligere ved at når den alminnelige borger kan foreta slike handlinger, må politiet kunne gjøre det samme.

Utgangspunktet er at handlefriheten gjelder så fremt handlingen ikke er gjort ulovlig. Med hjemmel i personopplysningslovens regler om kameraovervåking, har politiet i lang tid foretatt videoovervåking av offentlige områder. Og ettersom privatpersoner og bedrifter har lov til å kjøpe og bruke droner med tilleggsutstyr (forutsatt at de holder seg innenfor det luftfartsrettslige regulatoriske rammeverket), må dette bety at også politiet i utgangspunktet har lov til gjøre bruk av droner i sitt forebyggende arbeid.

¹¹⁴ NOU 2004:6 s. 60

¹¹⁵ Hopsnes, (2005) s.77-152(s. 81)

5.2.2 Rettslige skranker for bruk av droner i forebyggende arbeid?

Uten å gå i dybden på den rettspolitiske debatten om lovfesting av politiets forebyggende metoder¹¹⁶, er det interessant å kort skissere ut de deler av lovverket som utgjør rettslige skranker for politiets overvåkning og medfølgende bruk av droner.

5.2.2.1 *Rettsikkerhet*

Rettsikkerhet og *personvern* er begreper som ofte brukes litt om hverandre. Rettighetene er ansett av mange for å være komplementære størrelser: ivaretagelse av personvernet er ofte ansett for å innebære ivaretagelse av rettsikkerheten og omvendt.

Rettsikkerhet er gjerne definert som den alminnelige sikkerheten for liv, eiendom mv. som rettsordenen gir¹¹⁷. En ser her at hensynet har en klar linje til personvernet. Begge hensynene ivaretar de samme grunnverdiene, nemlig å sikre individets integritet og autonomi ovenfor mektige samfunnskrefter.

En kan stille spørsmålet om samfunnets borgeres rettsikkerhet er tilstrekkelig ivaretatt når politiet kan ta i bruk droner i forebyggende arbeid uten presis lovhjemmel.

For at rettsikkerheten skal ivaretas på en tilfredsstillende måte, oppstilles det et krav om at det finnes rettslige rammer som er resultat av en betryggende fremgangsmåte. Nettopp lovgivningsprosessen har som formål å ivareta borgerens interesser på dette punkt. Selv om handlefriheten må sies å være et allment akseptert prinsipp, er dannelsen av dette prinsippet ikke resultatet av en demokratisk prosess.

Et annet prinsipp som fanges opp av rettsikkerhetsbetraktningen er maktfordelingsprinsippet. Bruken av droner til overvåkning og spaning er ikke lovfestet, noe som fører til at det er opp til politiet å avgjøre om og hvordan dronene skal anvendes.

Rettsikkerhetsbetraktninger kan på denne bakgrunn tilsi at politiets bruk av droner til overvåkning og spaning bør lovfestes.

5.2.2.2 *Legalitetsprinsippet*

I norsk rett har vi et ulovfestet prinsipp som stiller krav til når et tiltak krever hjemmel i lov – legalitetsprinsippet. Prinsippet innebærer et forbud mot at staten griper inn i borgernes retts-

¹¹⁶Se eks. NOU 2004:6 s.15 hvor utvalgets mandat særlig var å vurdere behov for lovfesting av forebyggende metoder

¹¹⁷ NOU 2009:1 s.33

sfære uten hjemmel i lov. Lovsbegrepet omfatter både formell lov, lovhjemlede forskrifter og unntaksvis sedvanerett.¹¹⁸

Det er først og fremst private borgere, deres fred, frihet, legemlige integritet, ytringsfrihet og eiendomsrett som nyter vern.¹¹⁹ Kjerneområdet for legalitetsprinsippet er rettslige inngrep fra staten, men det antatt at prinsippet også gjelder vern av faktiske handlinger.¹²⁰ Tiltakets art, innhold og konsekvenser være avgjørende for om legalitetsprinsippet kommer til anvendelse.

Legalitetsprinsippet har som formål å sikre forutberegnelighet og hindre maktmisbruk. Hensynet til forutberegnelighet ivaretas ved at borgerne kan orientere seg i regelverket og innrette sin adferd etter de normer som eksisterer.

Legalitetsprinsippet skal også hindre maktmisbruk. Dette oppnås for det første ved at legalitetsprinsippet oppstiller krav om hjemmel i formell lov. Videre – i tråd med prinsippene for rettssikkerhet – ivaretar legalitetsprinsippet hensynet til maktfordeling. Reglene må gis av et annet organ enn det som utøver dem. Det er et viktig moment at det utøvende organet ikke har mulighet til å sette grenser for sin egen kompetanse.

Som nevnt er politiets rett til å benytte seg av videoovervåkning hjemlet i personopplysningsloven og den alminnelige handlefrihet. Det er imidlertid som drøftet i kapittel 5 tvilsomt om droner med påmontert kamerateknologi er omfattet av lovens regler. Det er likeledes klart at droner påmontert annen teknologi som sensorer og GPS systemer ikke er omfattet. Politiets rett til å bruke droner i forebyggende arbeid er således i utgangspunktet hjemlet i handlefriheten.

Det kan virke utilfredsstillende at handlefriheten er det eneste hjemmelsgrunnlag for politiet til å gjøre bruk av droner. Prinsippet er til dels uklart og vanskelige grensesnitt kan oppstå. Det kan hende at man kan gjøre et skille mellom overvåkning og spaning. Det kan sies at enhver som oppholder seg i det offentlige rom må forvente å bli observert av andre.¹²¹ Det kan likevel diskuteres om denne forventningen rommer å bli overvåket med luftfartøy med sensorer og GPS systemer. Videre kan tilstedeværelsen av en politi-drone i seg selv oppfattes som desto mer invaderende og gi en sterk følelse av å leve i et overvåkingssamfunn. Det kan resul-

¹¹⁸ Auglend, Ragnar L., Mæland, Henry John og Røsandhaug, Knut, Politirett, 2.utgave 2004, s. 398

¹¹⁹ Auglend m.fl. (2004) s. 399

¹²⁰ Rt 1995 s. 20. Dommen gjaldt tvangsmedisinering av en utenlandsk statsborger som skulle transporteres ut av landet. Høyesterett kom her til at tvangsmedisineringen var så inngripende at polititjenestemannen ikke kunne gjennomføre en slik handling uten å ha hjemmel i lov.

¹²¹ Dalseide, Nils Terje (2010), s. 13

tere i at borgere utfolde seg i tråd med sine grunnleggende rettigheter i frykt for å bli observert. Slike hensyn kan tilsi at politiets bruk av droner til generell observasjon bør lovfestes.

Når den generelle observasjonen går over til spaning, vil situasjonen bli mer alvorlig. Politiet vil her bruke dronen mer målrettet mot en bestemt person(er), og det vil kunne oppleves som en enda større psykisk påkjenning.

Disse momentene taler klart for at legalitetsprinsippet krever hjemmel i lov for bruk av droner i forebyggende virksomhet

5.2.2.3 Internasjonale menneskerettigheter

Kan politiets bruk av droner i overvåkning og spaning utgjøre et brudd med menneskerettighetene?

Det tas i det følgende utgangspunkt i EMK Art 8. Myndighetenes inngrep i den enkeltes privatliv må anses å være det primære nedslagsfeltet for bestemmelsen Beskyttelsen av privatlivet er for det første konkretisert ved at staten i første ledd pålegges å respektere privatlivet.

Det er tidligere nevnt at beskyttelsen etter EMK artikkel 8 også rommer en beskyttelse av privatlivet i det offentlige rom. EMD har i sin praksis samtidig lagt til grunn at enhver som oppholder seg i offentlige rom, må forvente å bli observert. I en dom fra 1995¹²² hadde politiet fotografert tilfeldige deltakere i en demonstrasjon. Denne fotograferingen ble ikke ansett som konvensjonsstridig fordi vedkommende befant seg på et offentlig sted. Dommen angir følgelig at det vil være en viss terskel før vernet etter artikkel 8 slår igjennom på offentlig sted. Denne terskelen vil ha en direkte sammenheng med hvilken metode politiet tar i bruk – graden av inngrepsstyrke vil her være sentralt.

Dersom man tar hensyn til dronenes positive effekt på politiets kriminalitetsbekjempelse kan det hende at borgere må tåle at politiet gjør bruk av droner i situasjoner hvor offentlig uro og kriminalitet kan oppstå – som eksempelvis demonstrasjoner. Men generell observasjon via droner kan fremstå som svært inngripende og gi inntrykk av et totalitært politisamfunn. EMD har lagt vekt på bruken av tekniske virkemidler.¹²³Hvor overvåkning og spaning foretas ved hjelp av tekniske hjelpemidler vil politiet få tilgang på en større mengde informasjon. En vanlig person forventer ikke at han overvåkes med hjelp av slike hjelpemidler, og vil derfor heller ikke innrette sin atferd etter det. Han eksponeres derfor i større utstrekning enn han er klar

¹²² Friedl mot Østerrike, 1995

¹²³ P.G og J.H mot Storbritannia, 2001

over, noe som vil være mer inngripende i personvernet. Gode grunner taler derfor for at sporing og overvåkning ved bruk av tekniske hjelpemidler anses som inngrep i privatlivet.

Av art. 8 nr. 2 følger:

«Det skal ikke skje noe inngrep av offentlig myndighet i utøvelsen av denne rettighet unntatt når dette er i samsvar med loven og er nødvendig i et demokratisk samfunn av hensyn til den nasjonale sikkerhet, offentlige trygghet eller landets økonomiske velferd, for å forebygge uorden eller kriminalitet, for å beskytte helse eller moral, eller for å beskytte andres rettigheter og friheter.»

Beskyttelsen av personvernet er konkretisert ved at det ikke må gjøres inngrep i privatlivet med mindre vilkårene som følger av bestemmelsen er innfridd. Det kreves at et inngrep i privatlivet må ha hjemmel i lov og være «nødvendig i et demokratisk samfunn». I tillegg må et inngrep skje for å fremme minst ett av de åtte formålene som er angitt i bestemmelsen.

Politiets bruk av sivile droner i overvåkningsøyemed må således for det første ha hjemmel i lov og anses som nødvendig i et demokratisk samfunn. Videre må selve bruken av dronene i overvåkningsøyemed skje for å fremme nasjonal sikkerhet, offentlig trygghet, økonomisk velferd, forebyggelse av kriminalitet, beskyttelse av helse og moral eller andres rettigheter og friheter.

5.3 Politiets bruk av droner i etterforskning

Det vil her foretas en kort gjennomgang av de typiske bruksområdene for droner i politiets etterforskningsarbeid. Gjennomgangen er ikke uttømmende.

5.3.1 Skjult overvåkning

Straffeprosessloven¹²⁴ § 202 a inneholder regulering av såkalt skjult fjernsynsovervåkning:

«Når det foreligger skjellig grunn til mistanke om en eller flere straffbare handlinger som etter loven kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder, kan politiet iverksette skjult fjernsynsovervåking på offentlig sted som nevnt i personopplysningsloven § 40 når slik overvåking vil være av vesentlig betydning for etterforskningen. § 196 gjelder tilsvarende.»

¹²⁴ Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22.mai 1981 nr.25

Problemstillingen blir om bestemmelsen ovenfor gir hjemmel for politiet til å ta i bruk droner for å foreta skjult kameraovervåkning.

Fjernsynsovervåking omfatter bare bruk av overvåkingsutstyr som er fjernbetjent eller automatisk virkende.¹²⁵ Politiet kan derfor fritt benytte kameraer som blir manøvrert fra det stedet de er plassert på. Droner kan på en side sies å være fjernbetjent, ettersom den styres av en person fra bakken. Det fremgår imidlertid av lovteksten at fjernsynsovervåkning skal ilegges samme definisjon som i personopplysningsloven. Som drøftet under kapittel 5 er det tvilsomt om droner med kamera faller inn under denne definisjonen.

Det er dermed rimelig å konkludere med at politiets bruk av droner med kamera ikke går inn under strpl. § 202 a. Ettersom det her er tale om et inngripende tvangsmiddel krever legalitetsprinsippet klar hjemmel i lov. Politiet kan med dette ikke foreta skjult overvåkning av mistenkte med droner.

5.3.2 Teknisk sporing

Strpl. § 202 b første ledd lyder som følger:

«Når noen med skjellig grunn mistenkes for en handling eller forsøk på handling som etter loven kan medføre straff av fengsel i 5 år eller mer, eller som rammes av straffeloven §§ 121, 123, 125, 126, 127 jf. 123, 128 første punktum eller 198, kan påtalemyndigheten beslutte at teknisk peileutstyr plasseres på kjøretøy, gods eller andre gjenstander for å klarlegge hvor den mistenkte eller gjenstandene befinner seg (teknisk sporing). § 196 gjelder tilsvarende.»

Med teknisk peileutstyr menes elektroniske signalsendere som kan festes til en gjenstand for å følge gjenstandens bevegelser.¹²⁶ Spørsmålet som reiser seg er om politiet kan gjøre bruk av droner til å følge slik kjøretøy, gods eller andre gjenstander.

Det er ikke inntatt begrensninger i straffeprosessloven om hvordan politiet følger den aktuelle gjenstanden. Det må på denne bakgrunn konkluderes med at politiet har adgang til å gjøre bruk av droner for å følge gods, gjenstander eller kjøretøy som er påmontert peileutstyr.

5.3.3 Romavlytting

Strpl. § 216 m første ledd lyder:

¹²⁵ Haugland, Geir Sunde (2015)

¹²⁶ Ot.prp. nr. 64 (1998-99) kap. 23 s. 148

«Retten kan ved kjennelse gi politiet tillatelse til å foreta annen hemmelig avlytting enn kommunikasjonsavlytting ved tekniske midler (romavlytting) når noen med skjellig grunn mistenkes for en handling eller forsøk på en handling som rammes av

a) Straffeloven §§ 131 eller 134

b) straffeloven §§ 232 annet ledd, 275 eller 328, jf. Straffeloven § 79 bokstav c, eller

c) straffeloven §§ 275, jf. 157 jf. 159»

Romlytting er et særlig inngripende etterforskningsmiddel og har lenge vært et kontroversielt tema.¹²⁷ Politiet er nå gitt hjemmel for å foreta romavlytting ved hjelp av tekniske hjelpemidler. Problemstillingen her er om hjemmelen er tilstrekkelig for at politiet kan gjøre bruk av droner som hjelpemiddel for å forta avlytting av rom.

Når loven taler om tekniske innretning vil det typisk dreie seg om mikrofoner, sendere eller opptaksutstyr som finnes på et sted den siktede antas å ville oppholde seg. Bestemmelsen åpner også for romavlytting ved plassering av videokamera i et privat hjem.¹²⁸ Bestemmelsens ordlyd sier ikke noe som skulle begrense politiets bruk av droner. Romavlytting i seg selv er så inngripende. Om de tekniske hjelpemidlene er festet på en drone vil neppe innebære et større inngrep overfor den siktede.

Det må dermed konkluderes at politiet vil kunne bruke droner til romavlytting.

5.4 Overskuddsinformasjon

Overskuddsinformasjon defineres som opplysninger som fremkommer under politiets bruk av ulike metoder – både forebyggende og under etterforskning, og som ikke har relevans for det forhold som ga grunnlag for metodebruken. Det er åpenbart lett å tenke seg at politiets bruk av droner til generell observasjon på offentlig grunn vil kunne innhente en rekke personopplysninger av mange forskjellige slag – informasjon som ikke har noe betydning for en aktuell sak.

Ved etterforskning av et konkret lovbrudd vil politiet iverksette de lovlige tiltak som er tilgjengelige for å løse saken, og det kan eksempelvis dreie seg om spaning, kommunikasjonskontroll, skjult fjernsynsovervåkning, teknisk sporing mv. Den informasjonen de da søker er ment for saken som etterforskes, og så fremt den er lovlig innhentet vil den da også benyttes videre. I en særstilling kommer imidlertid de opplysninger politiet tilegner seg som ikke er av relevans for den saken de arbeider med og som ga opphavet for informasjonsinnsamlingen.

¹²⁷ Ot.prp. nr. 60 (2004-2005) kap. 7s. 81 flg

¹²⁸ Ot.prp. nr. 60 (2004-2005) s 1

Dette vil være overskuddsinformasjonen. Et klassisk eksempel er at man etterforsker en narkotikasak, og under avlytting fanger opp informasjon om et ran. Eller at en drone på vei fra et åsted fanger opp et bilran. Overskuddsinformasjonen kan være informasjon som politiet på annen måte ikke ville kunnet tilegnet seg, og derved gi hint om et lovbrudd som ellers aldri ville blitt oppklart.

Problematikken som oppstår rundt bruken av droner og overskuddsinformasjon oppstår ikke bare i forhold til politiet, men også i forhold til andre aktører som store firmaer og journalister. Et spørsmål som oppstår er hvordan denne informasjonen skal håndteres?

Det er ingen tvil om at dronens mobilitet vil føre til innsamling av en rekke personopplysninger – og vil generere overskuddsinformasjon. Ved bruk av droner med kamera under generell observasjon på offentlig sted blir en rekke mennesker fotografert eller filmer. Den viser hvor de er på gitte tidspunkter, hvem de er sammen med, hvilke klær de går med, hva de gjør osv. I kapittel 4 ble det – under tvil – konkludert med at den sivile dronens umiddelbare innsamling av personopplysninger faller inn under lovens virkeområde.

Politiets innsamling av personopplysninger ved droner må dermed forholde seg til personopplysningsloven, og generelle prinsipper for personvern. Personopplysningsloven bygger på at for å innhente opplysninger må det foreligge relevans, samt prinsippet om å samle inn et minimum av opplysninger.¹²⁹ Personopplysninger skal kun innhentes, lagres og behandles i den grad det er nødvendig for å oppnå et angitt formål. Det skal ikke registreres flere opplysninger enn strengt nødvendig, slik at nettopp overskuddsinformasjon unngås. Det samme prinsippet følger av politiregisterloven.¹³⁰ Overskuddsinformasjon og opplysninger som ikke lenger er nødvendige for formålet med registreringen skal i utgangspunktet slettes, jf. Personopplysningsloven § 28 og politiregisterloven § 50.

I forhold til bruk av droner for å foreta romavlytting, teknisk sporing eller annen overvåkning, er utgangspunktet at opplysninger som er innhentet i forbindelse med kommunikasjonskontroll er underlagt taushetsplikt, jf. Strpl. §216i første ledd. Bestemmelsen pålegger alle å bevare taushet om at det er begjært eller besluttet kommunikasjonskontroll i en sak og om opplysningene som fremkommer ved kontrollen. Det er imidlertid åpnet for adgang til å bruke overskuddsinformasjon i første ledd tredje punktum pkt. b. Det heter her at taushetsplikten ikke er til hinder for at opplysningene brukes som bevis for et straffbart forhold som kan begrunne

¹²⁹ Jf. Bl.a. Personopplysningsloven § 11

¹³⁰ Jf. Bl.a. Politiregisterloven § 5

den form for kommunikasjonskontroll som opplysningene stammer fra. Som bevis for andre lovbrudd kan overskuddsinformasjonen i utgangspunktet ikke brukes.

5.5 Avsluttende bemerkninger

På bakgrunn redegjørelsen ovenfor kan det konstateres at politiet, med utgangspunkt i den alminnelige handlefriheten, har vid adgang til å gjøre bruk av droner til å foreta offentlig overvåkning og spaning. De kan også til en viss grad gjøre bruk av droner i etterforskningsøyemed. I tråd med argumenter fra debatten om lovfesting av politiets forebyggende metoder, er det imidlertid et åpent spørsmål om rettstilstanden på dette punkt er tilstrekkelig, og om den er i tråd med grunnleggende prinsipper som rettssikkerhet, legalitetsprinsippet og internasjonale menneskerettigheter. Ivaretagelse av borgernes rettssikkerhet er grunnleggende. Fordi både rettssikkerhets – og legalitetsprinsippet tilsier at personvernet får sterkest vern gjennom formell lov, taler dette for å lovfeste bruken av droner i politiets forebyggende arbeid. Til slutt nevnes at politiets nå ulovfestede rett til å gjøre bruk av droner i forebyggende arbeid, kan være i strid med lovskravet i EMK.

6 Gjeldende rett og rettspolitiske vurderinger

6.1 Oppsummering av gjeldende rett

Det er ovenfor foretatt en gjennomgang av den relevante personvernrettslige lovgivning som vil kunne få anvendelse på bruken av droner – både av private aktører og av myndigheter.

Det er et gjennomgående trekk at det ikke alltid fremstår som klart hvorvidt bruken av droner faller inn under de respektive områdene. I forhold til personvernet spesielt, kan det fremstå som lite tilfredsstillende at vernet i stor grad beror på skjønnsmessige og usikre vurderinger i henhold til ulovfestede regler om den private eiendomsretts utstrekning. For innehaver av privat eiendom kan det synes omstendelig og unødvendig å måtte gå om strafferettslige bestemmelser om innbrudd og om hensynsløs adferd for å beskytte seg mot tilstedeværelsen av droner.

I forhold til personopplysningsloven ble det konkludert med at droner og deres umiddelbare opptak, prosessering og bruk av personopplysninger faller inn under lovens anvendelsesområde. Konklusjonen var imidlertid tvilsom, noe som peker i retning av at dagens personvernlovgivning ikke klarer å holde tritt med utviklingen av droner. Videre ble det konkludert med at droner med påmontert kamera ikke omfattes av definisjonen for kameraovervåkning, og dermed ikke faller inn under de spesielle reglene for kameraovervåkning.

Siktemålet med Luftfartstilsynets forskrift om droner er i utgangspunktet å regulere sikkerheten i forhold til anvendelse av luftrommet. Tilkomsten av forskriften kan imidlertid sies å ut-

gjøre et vendepunkt, hvor fokus på lovgivning rettet mot droner anses som viktig. Forskriften inneholder visse bestemmelser som kan få indirekte betydning for personvernet og personopplysningsvernet. Det fremgår for det første at all flyging må skje på en hensynsfull måte og på en måte som ikke er til sjenanse for allmenheten. Videre må dronen til enhver tid være synlig for operatøren, og den kan ikke flys nærmere enn 150 meter fra personer som ikke er under operatørens kontroll.¹³¹ Disse reguleringene kan ha den innvirkning at operatørene utviser større forsiktighet ved droneflygingen, og at situasjoner hvor personvernet trues derav blir færre.

6.2 Forslag til tiltak

Europeiske luftfartsmyndigheter møtte i Riga for å diskutere den videre utviklingen av droner, og hvordan Europa bør møte de nye utfordringene denne utviklingen fører med seg. Resultatet av konferansen var Riga-erklæringen som omhandler fremtiden for sivile droner¹³². Erklæringen er ment å fremheve og synliggjøre vekstpotensialet som det nye markedet fører med seg, men samtidig hvordan dette i fremtiden bør reguleres. Erklæringen etablerer 5 prinsipper som det europeiske samfunnet bør implementere ved regulering av bruk av droner. I punkt 4 i erklæringen fremheves behovet for samfunnsmessig aksept av droner:

“Public acceptance is key for the growth of drone services: the protection of citizens’ fundamental rights, such as privacy and protection of personal data, must be guaranteed; Data Protection Authorities shall develop guidelines and monitoring mechanisms. Nuisances, such as noise, shall be also addressed, possibly at local level. Potential security risks of “malicious use of drones” should be taken into account and prevented by design (cyber-defence; “geofencing” technology to block drones’ access to “no-fly areas”) or through operational restrictions, but it is the task of national police and justice systems to address those security risks.”

Det underliggende spørsmålet som ble presentert innledningsvis er hvordan vi – som samfunn – ønsker å leve med droner. Det skal i dette kapittelet kort redegjøres for mulige løsninger og tiltak som kan være med å fremme personvernet.

¹³¹ Luftfartstilsynets forskrift §§ 6 og 8

¹³² Riga Declaration on Remotely Piloted Aircraft (drones) «Framing the future of aviation» av 6. Mai 2015 nr.11

6.2.1 Klar og tydelig lovgivning

Det fremgår av EMK art.8 nr. 2 at det kreves lovhjemmel for inngrep i borgeres privatliv. Ettersom det er lagt til grunn at EMK art. 8 gjelder inngrep både fra det offentlige og det private, gjelder således lovhjemmelskravet mulige inngrep fra begge.

I *Kruslin mot Frankrike*¹³³ – som omhandlet overvåkningsmetoder – la EMD til grunn at det er essensielt å ha klare, detaljerte regler på området, spesielt ettersom teknologien stadig utvikler seg til å bli mer sofistikert og avansert.

Som et første punkt bør det dermed fremgå klart av personvernlovgivningen at bruken av droner kommer inn under den respektive lovgivningens anvendelsesområde.

På bakgrunn av nettopp det faktum at lovgivningen ikke klarer å holde tritt med teknologien, er det nå klart at EU vil gjennomføre en omfattende personvernreform gjennom en ny personvernforordning som vil erstatte dagens personverndirektiv. Forordningen er ventet å tre i kraft i 2018, og vil da erstatte personopplysningsloven.¹³⁴ Det er forventet at forordningen på en tilfredsstillende måte vil adressere til utfordringer dronene fører med seg.¹³⁵

Det er videre blitt foreslått i EU å innføre lovgivning som spesifikt omhandler bruk av droner og forholdet til personvern. Eksempler på slike reguleringer er forpliktelsene til droneoperatøren, grenser for hva slags teknologi som kan installeres i dronene, hva slags informasjon som kan samles inn og prosedyrer for sletting av overskuddsinformasjon¹³⁶

6.2.2 Innebygd personvern

Personvern hensyn bør fremmes og implementeres i hele produksjonskjeden, fra tidlig design fase helt frem til dronen skal tas i bruk av sluttbruker.

EUs nye personvernforordning stiller krav om innebygd personvern («privacy by design» og «privacy by default»). Det stilles m.a.o. krav om tekniske og organisatoriske tiltak for å sikre etterlevelse av regelverket.¹³⁷ At tiltak er «by default» vil si at standardinnstillingene skal være personvernvennlige, og at det ikke skal være nødvendig å endre innstillinger for at personver-

¹³³ *Kruslin v. France* 1990

¹³⁴ Council of the European Union proposal for a General Data Protection Regulation, 2012/011 (COD), 11. juni 2015.

¹³⁵ Viguri Jorge e, Christina Pauner, *Democracy Security Review* (2015), s 12
<http://www.democraziaesicurezza.it/Saggi/A-Legal-Approach-to-Civilian-Use-of-Drones-in-Europe.-Privacy-and-Personal-Data-Protection-Concerns> s.12

¹³⁶ Viguri Jorge e, Christina Pauner, *Democracy Security Review* (2015), s.106

¹³⁷ Olsen, Thomas (2015) s. 81

net skal ivaretas. Eksempler på «privacy by design» er løsninger for automatisk sletting. Videre kan det implementeres personverninnstillinger på produktet som automatisk unngår registrering og/eller prosessering av unødvendig data, eller det kan implementeres anonymiserings teknikker.¹³⁸

Slike tekniske og organisatoriske tiltak vil bl.a. være relevante for å sikre at det kun samles personopplysninger som er relevante for hvert formål – og vil dermed enklere ivareta minimumsprinsippet i personopplysningsretten. Gjennom tekniske og organisatoriske tiltak kan man begrense omfanget av opplysninger som samles, muligheten for å identifisere den opplysningen gjelder, lagringstid og tilgang til dataene. Tiltak kan også benyttes til å hindre uautorisert spredning.¹³⁹

Slike personvern fremmende teknologier vil legge til rette for at brudd på personvernlovgivningen vil bli teknisk vanskeligere.

6.2.3 Krav til markedsføring og salg

Ivaretagelse av personvern bør også vektlegges i markedsføring og salg av droner. Dette kan gjøres ved at det stilles krav til produsenter, markedsførere og respektive utsalgssteder om å legge ved informasjonssedler eller brosjyrer hvor mulige personvernutfordringer og ansvarlig bruk fremheves. På denne måten vil kunnskapen på området personvern økes hos den enkelte bruker, og samtidig være med på å kunne bidra til økt samfunnsmessig aksept.

For kommersielle private aktører – som gjerne tar i bruk droner av større kapasitet enn private – kan det – ved siden av regulatoriske krav – stilles krav om at aktøren(e) foretar en detaljert gjennomgang av mulige personvernutfordringer som kan oppstå ved den enkelte operasjon. En slik gjennomgang kan bidra til å klargjøre for operatøren de ulike risikoene for personvern som oppstår, og gi et incentiv til å implementere løsninger for å best mulig ivareta personvernet.

6.2.4 Godkjennelsesordninger

Et mulig tiltak for å imøtekomme personvernutfordringer kan være at bruken av droner skal være avhengig av offentlig godkjenning. Ifm. slik godkjenning kan det kreves at operatører som ønsker å bruke droner med overvåkningsutstyr må påvise et reelt begrunnet behov. Dette kan være særlig aktuelt for politiets bruk av droner.¹⁴⁰

¹³⁸ Se Article 29 Data Protection Working Party, Opinion 05/2014 on Anonymisation Techniques, WP216.

¹³⁹ Olsen, Thomas (2015), s. 24

¹⁴⁰ Viguri Jorge e, Christina Pauner, Democracy Security Review (2015), s.111

Vi har nå fått et differensiert opplegg for godkjennelsesordninger i Luftfartstilsynets forskrift, hvor det stilles ulike krav til operatørens organisasjon. Fokuset er imidlertid i stor grad rettet mot det luftfartsrettslige.

6.2.5 Registreringsordninger

Et annet mulig tiltak for å imøtekomme de utfordringene som oppstår rundt den stadig økende bruken av sivile droner, er opprettelsen av et offentlig sentralt register for sivile droner. Et slikt register vil kunne inneholde informasjon om dronens eier med tilhørende kontaktinformasjon, samt dronens karakterstika: størrelse, flyegenskaper, påmontert tilleggsutstyr osv. En slik registerordning kan videre kombineres med krav om GPS sporingssystemer innebygd i dronen – slik at det enkelt kan identifiseres hvor dronen har flydd.

I både USA¹⁴¹ og EU¹⁴² har det også blitt fremsatt forslag om å opprette et elektronisk register for droneoperatører for å gjøre identifisering ved lovstridig flyging enklere.

En registreringsordning kan på en effektiv måte påvirke bruken av droner, og samtidig øke den samfunnsmessige aksept. Krav om registrering vil kunne påvirke droneoperatørens bruk av dronen ved å gi et incentiv til å ivareta personvernmessige hensyn under flygingen.

For kommersiell bruk av droner vil det etter Luftfartstilsynets forskrift ligge et krav om operatørtillatelse. Det vil si at operatøren må sende melding til Luftfartstilsynet om oppstart av ny virksomhet før virksomheten tar til. Meldingen skal inneholde opplysninger om virksomhetens navn, adresse og kontaktinformasjon samt informasjon om type luftfartøy som skal benyttes.

Den kommende reguleringen av sivile droner medfører således en slags registreringsordning for droner ved å oppstille krav om operatørtillatelse. Reguleringen innebærer derimot ikke registreringskrav for private aktører som bruker dronen til rekreasjon eller annen hobbyvirksomhet. Det har de siste årene vært en stor økning i antall privatpersoner som kjøper og gir bruk av droner. Antallet typer droner til salgs har blitt stort, og mange har kjøpt relativt avansert utstyr til bruk som privatpersoner. I media og på internett kan man se bilder og opptak som er gjort under flyging. Det er således et stor fare potensiale for brudd på gjeldende personvernlovgivning. Dette farepotensialet kan tilsi at det bør vurderes å opprette et register som inkluderer også privatpersoner som opererer droner.

¹⁴¹ Federal Aviation Administration, 2015,
https://www.faa.gov/news/press_releases/news_story.cfm?newsId=19594

¹⁴² Juul, Maria, European Parliamentary Research Service, 2015, s.2 og 3
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/571305/EPRS_BRI\(2015\)571305_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/571305/EPRS_BRI(2015)571305_EN.pdf)

7 Avslutning

Dronenes bruksområder er endeløse, og det er et av de mest avanserte områdene for aviasjon og teknologi. De vil i fremtiden utgjøre et viktig ledd mange ulike sektorer i samfunnet. Innledningsvis stilte jeg spørsmålet: Hvordan ønsker vi – som mennesker og samfunn – å leve med droner?

Den foreliggende lovgivningen innen personvern og personopplysningsrett adresserer i liten grad denne avanserte formen for teknologi og de utfordringene den fører med seg. Vi må således for øyeblikket falle tilbake på mer generelle regler og analogier. Selv om bruken av droner i noen tilfeller kan rammes av personvernlovgivningen er det en klar fordel å ha lovgivning som klart og i tilstrekkelig grad tar høyde for den teknologiske utviklingen.

Ved siden av behovet for klarere lovgivning, er det imidlertid flere tekniske og sosiale løsninger som kan benyttes for å beskytte personvernet og personopplysningsvernet. Tekniske løsninger som krav til innebygd personvern, og krav til godkjenning og registrering vil i stor grad kunne øke beskyttelsen.

Til slutt, er det behov for en offentlig utredning og debatt for å sørge for åpenhet rundt de personvernrettslige spørsmålene bruken av droner reiser. Ikke minst er dette nødvendig i forbindelse med myndigheters bruk av droner. En slik debatt vil kunne være med på å fremme dronenes vekstpotensial ved at den sørger for større forståelse og aksept i befolkning.

Litteraturliste

Bøker

- Andenæs (2011) Andenæs, Johs, *Spesiell strafferett og formuesforbrytelsene*, samlet utg. ved Andorsen, Kjell v., 3.opplag, 2011
- Andersen (2005) Andersen, Mads Bryde, *IT retten*, 2.utg, 2005
- Arnholm (1959) Arnholm, Carl Jacob, *Personretten*, 1959
- Augeland m.fl. (2004) Augeland, Ragnar L., Mæland, Henry John og Røsandhaug, Knut, *Politirett*, 2.utg., 2004
- Blekeli m.fl. (1977) Blekeli, Ragnar Dag og Selmer, Knut S, *Data og Personvern*, 1977
- Blekeli (1977) Blekeli, Ragnar Dag, *Hva er personvern?*, 1977, i: *Data og personvern*, Blekeli, Ragnar Dag og Selmer, Knut S, 1977
- Hedlund (2008) Hedlund, Mary-Ann, *Barnerett – i et internasjonalt Perspektiv*, 2008
- Olsen (2015) Olsen, Thomas, *Personvernøkende Identitetsforvaltning*, 2015
- Riisnæs (2007) Riisnæs, Rolf, *Digitale sertifikater og sertifikattjenester – Roller, oppgaver og ansvar*, 2007
- Schartum m.fl. (2004) Schartum, Dag Wiese og Bygrave, Lee, A., *Personvern i informasjonssamfunnet: en innføring i vern av personopplysninger*, 2004
- Selmer (1955) Selmer, Knut S., *Bør vi få rettsregler om personlighetens Rettsvern?*, 1955

- Torvund (1993) Torvund, Olav, *betalingsformidling i et rettslig perspektiv*, 1993
- Hopsnes (2005) Hopsnes, Roald, *Legalitetsprinsippet*, Jussens Venner, s.77-152, 2005
- Werring (2010) Werring, Martine, *Skranker for foreldres publisering av barns personopplysninger på internett*, masteroppgave, 2010
- Dalseide (2010) Dalseide, Nils Terje, *Bør politiets forebyggende metoder som i dag er ulovfestet, lovfestes?*, masteroppgave, 2010

Høringer og uttalelser

- The European Commission (2014) Communication to the European Parliament, *A new era for aviation – Opening the aviation market to the civil use of remotely piloted aircraft systems in a safe and sustainable manner*, COM(2014) 207, 8.4.2014
- The European Data Protection Supervisor (2014) Opinion on the Communication from the Commission to the European parliament and the Council on “A new Era for aviation – Opening the aviation market to the Civil use of remotely piloted aircraft systems in a safe And sustainable manner, 26.11.2014, https://secure.edps.europa.eu/EDPSWEB/webdav/site/mySite/shared/Documents/Consultation/Opinions/2014/14-11-26_Opinion_RPAS_EN.pdf
- Article 29 Data Protection Working Party (2013) Statement of the Working Party on current discussions regarding the data protection reform package, Annex 2 – Proposals for Amendments regarding exemption for Personal or household activities, 27.02.2013
- Article 29 Data Protection Working Party (2015) Opinion 01/2015 on Privacy and Data Protection Issues Relating to the Utilization of Drones, 01673/15/EN WP 231

Avisartikler

Haugen, Andre, “Danske dømt for å spionere på nabo med drone», VG, 2.11.2014
<http://www.vg.no/nyheter/utenriks/danmark/danskedoemt-for-aa-spionere-paa-naboen-meddrone/a/23327548/> [sitert. 28.08.2015]

Macfarland, Matt, «Amazon has a new drone delivery video. Here are 8 Details worth noting», Washington Post, 30.11.2015,
<https://www.washingtonpost.com/news/innovations/wp/2015/11/30/amazon-has-a-new-drone-delivery-video-here-are-8-details-worth-noting/> [sitert 28.08.2015]

Skatvet Kaja og Woldsdal Nicolay, “Pasient fikk dronesjokk», Universitas, 09.09.2014
<http://universitas.no/nyheter/59682/pasient-fikkdronesjokk> [sitert 28.08.2015]

Andre publikasjoner/uttalelser/faktasider/nettsider

Advokatfirmaet Ruud, www.jusinfo.no, ukjent publiseringsdato,
<http://jusinfo.no/index.php?site=default/721/2146/2154/2157> [besøkt sist: 17.04.2016]

Bulc, Violeta, *Speech to the European Commission* (2015),
http://ec.europa.eu/commission/2014-2019/bulc/announcements/future-flying-conference-remotely-piloted-aircraft-systems-riga-6-march-2015_en [sitert 25.08.2015]

Datatilsynet, *Droner – kva er lov?* (2014), <https://www.datatilsynet.no/Teknologi/Dronar--kva-er-lov/>, [besøkt sist 17.04.2016]

Datatilsynet, min egen henvisning til Datatilsynets hjemmeside, www.datatilsynet.no

Federal Aviation Administration, Press Release – *U.S. Transportation Secretary Anthony Foxx Announces Unmanned Aircraft Registration Requirement*, (2015)
https://www.faa.gov/news/press_releases/news_story.cfm?newsId=19594 [sist besøkt 23.03.2016]

Juul, Maria, European Parliamentary Research Service, *Civilian drones in the European Union* (2015),

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/571305/EPRS_BRI\(2015\)571305_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/571305/EPRS_BRI(2015)571305_EN.pdf) [sist besøkt 19.04.2016]

Jørgenrud, Marius, *Trodde hun så «Google-drone» på Majorstuen* (2013), http://www.digi.no/juss_og_samfunn/2013/11/21/trodde-hun-sa-google-drone-pa-majorstuen [sitert 28.08.2015]

Korneliussen, Ida, *la små droner fly fritt*, (2015), <http://forskning.no/samfunn-teknologi/2015/04/sma-droner-bor-fa-fly-friere>, sitert [22.04.2016]

Leitner, Tommy og Capitanini, Lisa, (2015), *How a Drone Could Spoof Wi-Fi, steal your data*, <http://www.nbcchicago.com/investigations/drone-public-wi-fi-302649331.html> [sitert 22.04.2015]

Løland, Leif Rune, Waage, Eli Fossdal og Otterlei, Simen Sundfjord, *Kjersti blei filma topp-laus på terrassen*, (2014), <http://www.nrk.no/hordaland/kjersti-blei-filma-topplaus-i-hagen-1.11787834>. [sitert 29.08.2015]

Moe, Åke Refsdal, *Politiet bør vurdere droner*, (2013), <https://teknologiradet.no/sikkerhet-og-personvern/droner/politiet-bor-vurdere-droner/>, [besøkt 17.04.2016]

Personvernemda, min egen henvisning til personvernemdas hjemmeside, www.personvernemda.no

PBS News, *Rise of domestic drones draws questions of privacy – limiting use* (2014), http://www.pbs.org/newshour/bb/science-jan-june13-drones_04-18/ [sitert 25.08.2015]

Prox Dynamics, *about us*, (ukjent dato), <http://www.proxdynamics.com/about-us>

Russon, Mary-Ann, *UK burglars using quacopter drones to identify potential targets with weak security*, (2015), <http://www.ibtimes.co.uk/uk-burglars-using-quadcopter-drones-identify-potential-targets-weak-security-1501980>, [sitert 28.08.2015]

Universitet i Oslo, det juridiske fakultet, institutt for privatrett, *Om rettsinformatikk*, <http://www.jus.uio.no/ifp/om/organisasjon/seri/>, [besøkt 22.04.2016]

Viguri Jorge e, Christina Pauner, *Democracy Security Review, A Legal Approach to Civilian Use of Drones in Europe – Privacy and personal Data Concernes* (2015)

<http://www.democraziaesicurezza.it/Saggi/A-Legal-Approach-to-Civilian-Use-of-Drones-in-Europe.-Privacy-and-Personal-Data-Protection-Concerns> [sist besøkt 23.03.2016]

Wickert, Gary, *Drone wars: Airspace and Legal Rights in the Age of Drones* (2015), <http://www.claimsjournal.com/news/national/2015/07/02/264216.htm> [sitert 28.08.2015]

Regelverk

Norske lover og forskrifter

Kongeriket Norges Grunnlov av 17 mai 1814 (Grunnloven)

Lov 22.mai 1902 nr.10 Almindelig borgerlig straffelov

Lov 28.juni 1957 nr.16 om friluftslivet (friluftsløven)

Lov 12.mai 1961 nr. 2 om opphavsrett til åndsverk m.v. (åndsverkloven)

Lov 22.mai 1981 nr.25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)

Lov 27.november 1992 nr.109 om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. (EØS-loven)

Lov 4.august 1995 nr.53 om politiet (politiloven)

Lov 21.mai 1999 nr.30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettighetsloven)

Lov 14.april 2000 nr.31 om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven)

Lov om straff av 20.mai 2005 nr. 28 (straffeloven)

Lov 28.mai 2010 om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten (politiregisterloven)

Forskrift 30.november.2015 nr. 1404 om luftfartøy som ikke har fører om bord mv

Konvensjoner, traktater, direktiver og internasjonale erklæringer

Verdenserklæringen for menneskerettigheter av FN, 10.desember 1948

Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma, 4 november 1950 (EMK)

Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter med protokoller av 16.desember 1966

Traktaten om Den europeiske union, Maastricht, 1992.

Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01) av 18.12.2000

Riga Declaration on Remotely Piloted Aircraft (drones) #Framing the future of aviation”, Riga, 6.mars 2015

Europa-parlamentets og rådets Direktiv 95/46/EF av 24. oktober 1995 om beskyttelse av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om fri utveksling av slike opplysninger («Personverndirektivet»).

Council of the European Union proposal for a General Data Protection Regulation, 2012/011 (COD), 11. juni 2015. (“personvernforordningen”)

Forarbeider og utredninger

NOU 1993:22, Pseudonyme helseregistre

NOU 2004:6 s. 57 – Mellom effektivitet og personvern – politimetoder i forebyggende øye-med

NOU 2009:1 Individ og integritet

Ot.prp. nr. 41 (1954) – Om endringer i den almindelige borgerlige straffelov av 22.mai 1902 m.v.

Ot.prp.nr 56 (1992-1993) om lov om endringer i lov 9 juni 1978 nr.48 om personregistre m.m. (fjernsynsovervåkning)

Ot.prp.nr.92 (1998-1999)– om lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven)

Ot.prp.nr.90 (2003-2004) om lov om straff (straffeloven)

Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) – Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)

St.meld.nr 17 (2006-2007): Eit informasjonssamfunn for alle

Rettspraksis

Norske avgjørelser

Rt.1896 s.530

Rt. 1952 s. 989

Rt. 1977 s.1035

Rt. 1980 s.979

Rt. 1991, s. 616

Rt. 1992 s 445

Rt. 1995 s. 20

Rt. 1995 s. 1948

Rt. 2002 s 391

Rt. 2014 s.1105

Rt. 2015 s 93

Rg. 1984 s 742

Rg. 2007 s.824

Personvernemda Klagesak 2005/1

Rettspraksis fra EU domstolen

Sak 6/64, Flaminio Costa v E.N.E.L, 15.juli 1964, ECLI:EU:C:1964:66

Sak 101/01, Bodil Lindqvist v Åklagarkammaren i Jönköping, ECLI:EU:C:2003:596

Sak 212/13, František Ryneš v Úřad pro ochranu osobních údajů, EU:C:2014:2428

Rettspraksis fra EMD

Marckx mot Belgia, International Court of human rights, Strasbourg, 13.juni 1979

Airey mot Irland, International Court of Human Rights, Strasbourg, 9.oktober 1979

X og Y mot Nederland, International Court of Human Rights, Strasbourg, 26.mars 1985

Kruslin mot Frankrike, International Court of Human Rights, Strasbourg, 24. April 1990

Friedl mot Østerrike, International Court of Human Rights, Strasbourg, 25.januar 1995

P.G og J.H mot Storbritannia, the International Court of Human Rights, 25.september 2001

Von Hannover mot Tyskland, International Court of human rights, Strasbourg, 24.juni 2004

K.U mot Finland, International Court of Human Rights, Strasbourg, 2.des 2008

Rapporter

Datatilsynet rapport 2013, *Personvern-tilstand og trender*, s 32

Merknader lovdata/rettsdata

Haugland, Geir Sunde (2015), merknad til straffeprosesslovens § 202a, 6.mai 2015 [sist sjekket 22.04.2016]

Matningsdal, Magnus (2015), merknad til straffelovens §268 i rettsdata, 1.desember 2015 [sist sjekket 23.04.2016]

Matningsdal, Magnus (2015), merknad til straffelovens § 268 i rettsdata, 1 desember 2015 [sist sjekket 23.04.2016]

Schartum, Dag Wiese (2012), merknad til personopplysningslovens § 36 i rettsdata, 18.10.2012 [sist sjekket 23.04.2016]

